Đ. Sudeta

MOR

MCMXXX

21961

Đuro Sudeta,
učitelj

ĐURO SUDETA

MOR

FANTASTIČNA PRIPOVIJEST

IZDALO
HRVATSKO UČITELJSKO DRUŠTVO
U KOPRIVNICI

ZAGREB 1930

TISAK ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA U ZAGREBU

ZLATKI I BERISLAVU

ĐUKA

I.

GRANA JORGOVANA.

I. GRANA JORGOVANA.

Kad počne stizavati mračak za mračkom i bude ih puna soba i dvor i podvornica — sve do ribnjaka na kraju šume, dolazi mi obično ona i otvori prozor!...

Otvori prozor i ode bez riječi nekuda...

Ja je nikad nijesam vidio! Ali sam je osjećao i uvijek je osjećam kao nešto daleko, daleko, moje, što se ne da zaboraviti.

Nekad je imala garava, bronćana lica i oči ko zimzelen! Poslije, samo ruke tanane i vitke ko bokovi u travka!

A danas?

Danas je ona san! San grane jorgovana, kad se prosiplju i škrope tajanstveni mračci sa horizonta. I ništa više!

Pa ipak!...

Zar me to ona zove?

Ja ne znam!

Kad izađem na prozor, ja je ne vidim. Čujem: kako plaču zeleni valovi stare Pločnice, što teku kroz vlaće trava; osjećam miris jetrenke , šumskih gljiva i jaja. Zagledam se dugo, dugo tamo nekuda, tako dugo, dok se ne ražalostim i budem beskrajno nujan i samotan.

Ljudi, koji me ne poznadu, kažu, da je to nostalgija.

Ja ne znam šta je, ali znam sigurno, da nostalgija nije! Zato kad zatvorim prozor i užežem modrikastu petrolejku, ne ubilježim u bilježnicu ispod svog uzglavlja ništa, osim: da je, i opet, prošao jedan dan!

I.

Ima dana, koje očekujemo godine i godine, a kad nam dođu — tako smo nepripravni i zbunjeni pred njima, kao da ih nikad očekivali nijesmo!...

Ležao sam i čitao, ili što slična! Ali sam barem mislio; a možda i to ne!? Ne znam! Nad glavom mi je šumorila vrba. Šumorila je tako polako, da sam pustio i knjigu i misli i stao je prisluškivati.

Pričala je o lopoču, koji je noćas umr'o kraj obale na pijesku i o plavim mjesečevim vatricama.

Pločnica, zelena i mirna rijeka, spavala je kao majka. Spavala je; tek da joj se disaj osjećao, u šašu ispod mene.

Ležao sam još neko vrijeme i slušao, a onda sam htio da odem. Ja sam to htio. I pošao sam. Ustao sam. Ustao sam i opet sam stao! Nijesam znao što bi!?...

Spazih je najednom, kako se spušta prudinom prema meni. Spazih je upravo onakvu, kakvu sam davno sanjao! Isti pogled, iste oči, isti stas!...

Tankim je štapićem brčkala po površini Pločnice. Prijateljica joj zaostajaše nekoliko koraka iza nje. One me nisu uočile. Možda sam zato i pobjegao!? Uvukao sam se u šaš nablizu utrenika, kojim će one proći. A kad su došle i prošle, ja ništa nijesam znao. Ničega se nijesam sjećao. Baš ničega! Ni riječi, ni sjenke, ni pokreta...

Vrba je šumorila spokojno, polako i tiho — tako tiho — kao da se baš ništa nije dogodilo.

Da li se, bar, ona ičega sjeća?...

Da li se, bar, sjeća grančice, koja joj je pomilovala kosu?

Smirivao se pijesak kud su prošle — pa su im se i stope gubile i nestajale.

Stajao sam i gledao. Gledao sam? Ja ne znam kud sam gledao i što mi je bilo u duši. Ona je bila prepuna nekih osjećaja, tako prepuna — da ih nisam mogao prepoznati — ni razabrati... u samom sebi!

II.

Kako se začudila, kad sam joj rekao, da razgovaram s drvećem. Potresla je radoznalo crnom, kovrčastom kosom i zagledala se sa zanimanjem u moje oči.

Pa o čemu vi to razgovarate s drvećem? To mora da je vrlo lijepo!

— O čemu razgovaramo?

— O svemu! O jugovini! O novembarskom lišću i zvijezdama!

— Ono mi priča, što ga boli i raduje...

— To je zanimivo! A kako, molim vas, mi drugi ne možemo razgovarati tako s drvećem ko vi?

— Ne znam!

— ?

— Možda zato, što ga volim kao samog sebe. Možda i zato, što ga volim više nego ljude!? A vi to sigurno ne bi mogli! Sigurno ne bi mogli! Zato, valjda, ne možete razumijevati drveće ko ja!

— Dobro! Ali ako bih i ja to, jednom, mogla? Ako bih i ja mogla voljeti više drveće nego ljude, bi li, onda, uistinu mogla razgovarati s njim?

— Da! Ja mislim da bi!

— Slušajte, Mor; doći ću jednom k vama da zajedno slušamo. Hoćete li nas primiti? I moja će prijateljica doći; ona silno voli prirodu.

— Ali, ako ja ne mognem da razgovaram?

— Za volju našu ćete već moći. Jednom ćete moći, zar ne, Mor!?

— Tko zna, hoću li ga moći više voliti od vas, a onda?...

— Onda? Mi ćemo, ipak, doći, a vi se ne ćete tome protiviti.

Tko bi mislio, da šumski ljudi znaju biti tako dobri udvarači!

Udarila me grančicom po licu, nasmijala se i potresla kovrčastom kosom gledajući me duboko i rastreseno, tako rastreseno, da sam zaboravio na

sve, što sam jutros čuo u šumi, i što mi je pričao ocvali glog, kad sam išao ocu po vodu...

III.

Spavam! Spavam? Ne spavam — sanjam! Sanjam u zbilji, što sam nekad sanjao u snu. Gledam u nebo i oblake i ne razlikujem, što je u meni, a što izvan mene! Igraju se i idu prudinom uz Pločnicu koja spava. Spavaju i lopoči na njoj. Sve spava. Samo se ja budim. Iz šume dolaze mirisi jagoda i ljetna tišina. Vode se za ručice i tapkaju. Tapkaju, da ne probude sunovrat pod brijestom. Noćas je cijelu noć brbljao s mjesecom povrh šume.

Zaboravljam na ruku pod glavom i mislim, da je grana. Zaboravljam, da je moj otac upravnik vlasteoskih šuma. A ja? Ja mu pomažem. Pomažem mu i nas smo oba samo podanici njegovi. I njezini!

A zašto ja to osjećam? Osjećam intuitivno neki strah. Kažu, da ima ljudi, koje kad prviput opazimo, osjetimo u njima nešto neprijatno, nešto čega se bojimo — od čega bježimo i ne želimo da nas sretne.

A koga se ja to bojim?

Čekam je. Od podne je čekam! Rekla mi je, da će doći s gostima iz grada. Učit ću ih, kako se hvataju ribe...

On ide uz nju. Njegov je stas vitak, plemićki, a kosa mu je zagasita, rijetka. Pripovijedaju, da je to znak velikog talenta. Nešto mi tumači, ali ga ja ne slušam. Ne volim ga, eto! A ništa mi nije skrivio! Baš ništa! Progovorio je sa mnom tri riječi i to je sve. Pa ipak, ja ga mrzim! Bojim ga se! Opažam: da se gledaju duboko u oči. To me smeta! Smeta me, tako, da bih ga najvolio...! Bože, kako sam čudan!... Što mi je on kriv?

Pljeskali su mi, kad sam ronio. Divili se mojoj snazi. Ona je gledala — čas mene, čas njega. I meni je opet dolazilo ono na um, da sam se morao stidjeti pred samim sobom.

Kad su oni otišli na brdo u dvor, legao sam u mahovinu i zaplakao. Dva su zrikavca dopuzala do mene. Uzeh ih na dlanove i stadoh plakati. Oni su me gledali zbunjeno i tužno, a kad počeše zričati, rastužih se još većma, i sva livada sa mnom do Pločnice...

IV.

Žurio sam se, da što prije dogotovim posao i pošaljem oca s podvozom na dvor. Ne znam, zašto je baš danas sve zapinjalo. Već se i mračak počeo provlačiti, kad sam sve svršio. Sve? O, ne! Danas je još nijesam vidio, pa da mogu zaključiti dan... Išao sam očekujući, da će me otac pozvati, da se vratim. Da se opet što dogodilo. Svaki me šušanj za leđima nervira. Bojim ga se. Bojim ga se ko zla čovjeka, koji nas prati pustim poljem u noći...

Ja vjerujem, da ima nešto zla, što nas prati na svakom koraku. Koje hoće: da bude sve drukčije, i obratno, nego mi to želimo. Bojim ga se i bježim... Ko zvijer pred lovcima!

Stojim na malom, osamljenom mjestu kraj Pločnice. Provlače se prvi mračci, prvi mračci i sutonove sjenke iz dolina.

Svi sjede oko vatrice. Vlastelin razgovara sa gospodom; Arno okreće ribu i zabavlja se.

Šu je tako vesela. Šu je tako vesela, da me to upravo straši.

Pločnica se lagano pomiče. Katkada samo pućne po koji razigrani grgeč, pućne, — površina se zarumeni, zaplavi, zacrveni, — pa se opet stiša na pličinama gdje spavaju potočnice...

Šu moli Arna, da joj nešta zapjeva.

Čujem: kako mi udara bilo! Čujem ga, kako me trese, njiše ko vjetar trstiku! Nešto bih htio! Osjećam, da bih nešto htio — a što? Što se toliko uznemirujem?

Njezine su oči velike, začuđene, okupane i svježe kao zvijezde na širokom nebu.

Pjevajte, Arno! Pjevajte mi nešto lijepo, tiho i lagano...

Otrčah utrenikom do ivice šume! Bojao sam se, da ga čujem. On, sigurno, lijepo pjeva!

Sakrio sam se za brijest na prolazu — i zapjevao. Kako sam znao! Kako sam osjećao, da je najljepše. Baš, kad je on htio da zapjeva. Upravo onaj čas sam ga pretekao!

Šu je pljesnula rukama od ushićenja; ja sam drhtao. Drhtao sam, jecao sam, smijao sam se, a glas je poigravao i tonuo čas blizu ko iz srca, čas daleko, daleko — ko da je već davno umr'o.

Kad su prolazili mimo mene, vlastelin me udario po ramenu, a ona je malo zaostala. Uzela me za ruku i rekla:

— Mor, kako ste lijepo pjevali! Ja sam vam veoma zahvalna!

Kad sam došao kući, otac me je dugo, dugo motrio. On je mislio, da sam bolestan!

V.

Kako već dugo nisam razgovarao s drvećem! Na sve zaboravljam! Sve me to više ne zanima. Postajem filistar ko i drugi. Počinjem sumnjati i smijati se onom, što mi je prije bilo najveća, najmilija svetinja. Svejedno mi je, kojim smjerom idu grane, kojim sjene njihove. Hodam i hodim bez osjećaja; to je sve, što znam!

Ali, zato znam kud Šu hodi i s kim je. Gdje se kupa, kamo je pošla u jagode. Znam vrijeme, kad se gasi svjetiljka u njenoj sobi.

Šopen mi je postao poznatiji od gukanja grlica kraj kuće! Ona ga svira, ona ga voli, pa ga zato volim i ja!

Lutam po neprohodima, spotičem se o klade. Mirisi igraju ovršjem drveća, a ja nutrinom svoje vlastite spoznaje. Moja su prsa rutava, zamršena, divlja; moje su oči sive, modre, plave; one su prozirne kao maslačak, kad dođe jesen; kao zimzelen,

kad dođe proljeće; one su kao šuma u kojoj živim. Ona je bila juče na ovom mjestu. Na ovim je kupinicima ubirala plodove, a oni su mislili, da su im njene oči sestre. Arno to nije pojmio. Nije shvaćao. Njemu to nije potrebno! Njemu nije potrebno da išta pojmi, da išta shvaća, jer mu to ne treba. On i bez toga ima sve, a od svega bira što hoće i kako hoće!...

Da, on je velikodušan! Dok se ona zanijela i pričala glasom kao iz bajke (Ona, začudo, dosta priča o meni i o mom životu i pred Arnom i pred ocem i gostima, koji to, bez sumnje, na svoj način tumače) on se ponosno smiješio:

— Pa, istina, zgodan klipan! Zgodan, ali i glup kao šuma u kojoj živi!

— Hi! ha! ha!...

Kao šuma — u kojoj živi!...

Na izlazu iz šume ponovila je to Minjočka nekoliko puta. Šu sigurno ni ne zna, da i Minjočka voli Arna. Zato je valjda Minjočka i potvrdila Arnovu primjedbu sa posebnim smiješkom, koji nije mogao izbjeći Arnu.

*

Kad zahladi, silazi Šu sama pod brdo. Ona ne će da ostane, a Minjočka je očajna, jer Arno ostaje sam.

Šu je uzima za ruku i govori:

— Pođimo pod brdo u šumu! Kad se smiri ovršje drveća i voda u dolini, slušat ćemo, kako Mor pjeva. On tako lijepo pjeva!...

— Bože moj! Znaš li možda ti, zašto nisam juče pjevao, kad je ona došla da sluša?

— Zašto baš juče?

— Idem, slušam, stanem, spotaknem se. Pa opet pođem, opet slušam i opet se spotaknem...

Dugo, dugo — kako već dugo!...

VI.

— U davno doba neko živio je mladić jedan, koji je imao lijepe plave oči i divnu, plemenitu

dušu... On je imao dušu, koja je razumjela drveće i životinje, koja je smirivala vjetrove nad šumom i bjesove čopora zvjeradi; on je imao dušu, koja je bila moja — i prozora na kući u kojoj sam stanovao; ona je bila vaša — i svih onih, koji su je imali, — pa su je zaboravili.

U davno doba neko živio je mladić jedan... ali on je umr'o u onaj dan, kad nije mogao ljubiti druge više, nego sama sebe. To nije bio Mor! Ni ja to nisam bio! Ja nisam Mor! Ja bih, možda, htio biti Mor — ali to nisam! A vi mislite, da sam to ja. Vi mislite, da sam ja Mor. Da vam ja to pričam... Ne! (Ali to i nije važno!) Ja sam, samo, grana jorgovana pokraj Morove kućice — kolibice! A meni se često pričini, da sam ja — Mor i da imam ljudsko srce. To mi se uvijek čini kad čujem ljude, gdje plaču. Oni tako čudno plaču!... Kao ljudi čudno.

Tako ne plaču ni lopoči, kad umiru vode u jesen!

Ni žutilovke, kad ih ostave mjesečeve vatrice!

Ni vukovi, kad im ubiju mlado!...

I ja tada pričam, kao da sam ja Mor, i da volim vlastelinovu kćerku. Da hodam po šumi i da imam isječena brončana lica i kose zagasite kao ponoć. Čini mi se, da se verem gudurama iza horizonta u oblacima. Čini mi se, da sam malo čovjek, malo cvijet, malo vuk sa južnih proplanaka. Od svega ponešto.

A kad se prenem — bude mi žao! Bude mi žao, da to u istinu nijesam, pa spustim grane, da budu što šire — i hlad što dublji...

On to voli pa izađe iz kolibice, legne na travu i zagleda se u visinu, da su mu oči sve plave i bistre kao nebo. A oblaci idu i teku preko šume kao velike bijele ptice. I oni me sjećaju! Sjećaju me, da se budim i da živim; da živim i osjećam, da ja nisam Mor sa crnom kosom i rutavim prsima — da sam samo grana jorgovana — samo grana jorgovana.

II.

P R I Č A.

VII.

II. PRIČA.

Prolaze vode, oblaci prolaze i dani ispod njih prolaze. Dolaze — prolaze. Provuku se plave sutonove sjenke, prokaplju mračci kroz prozore, provuku se, pritaje pa ih nestane. Nestane sunca, boja nestane i dan se za danom ugasi i ode nekuda u daljine. Tamo su već prošli vjekovi, životi i godine.

Stari upravnik zamahuje sjekirom i misli. Da li baš to ili što slično, on ne zna. Njegovi su dani tako slični jedan drugome, da ih on sam ne razlikuje. Ne osjeća promjene. Svi su jednaki — bijeli i svi mirišu po jetrenkama i šumama u rana proljeća.

Mor, njegov sin, radi nekoliko koraka od njega. Crna mu se kosa razastire kao strast, a grudi škripe kod svakog pomicanja. Brekte mu žile — i mišice se nadižu kao živo sječeno gvožđe. Niko ne bi rekao, da mu je stari upravnik otac, i da je nekad htio da studira medicinu. Njegove su crte grube, tučene, ni jedan pokret ne odaje ni sjenku sumnje, da je nekad prolazio gradskim ulicama kao gimnazijalče. U njemu živi brdo i vjetar iza njega, šum nabujale Pločnice i jauk gladnih vukova, kad snjegovi viju sa sjevernih proplanaka.

Na suncu drijema vlasteoski dvorac. Nekoliko jablanova igra oko crvenih kupola kao krila oborenih leptira. Samotan je on, otkad mu je umrla gospodarica.

Oživi li kada, padne li sunce na njega, opet je nešto, što ga baca u sjenku. Sad u obliku tišine, koja se provlači u sumraku, sad u putovanju vlastelinove kćerke ili tuzi starog vlastelina. U njemu se nešto

ugnijezdilo, nešto živi u sobama njegovim, a tko je to — nitko ne zna. Ne zna, ali svak osjeća. Netko kao umor, netko kao strah ili zla predosjećanja. Kako tko. A oblaci, koji prolaze preko njega, bivaju sve teži, sve crnji i žalosniji. Oblaci, tužni oblaci.

*

Mor je danas cijeli dan nekako posebno raspoložen. Najvolio bi poskočiti, zaigrati na travi. Nešto se dogodilo ili će se dogoditi. On to osjeća. Otac je u dvoru. Pozvao ga vlastelin, da uredi sve, što je potrebno za goste, koji će danas doći iz grada. Ali to nije važno. Baš kao i ova sjenka, koja je pala preko panja mjesto preko puta. Glavno je, da će se danas vratiti među gostima i ona. Sve je drugo nuzgredno. A kako je već dugo nije vidio?

Kako dugo! Već cijelu godinu. Cijelu godinu dana je čekao. Da — onda je još bio i on ovdje. On ga nije mogao voliti. On ga je mrzio, ali ga se bojao. Rekao je to i njoj. Šu se je smijala. To ju je zabavljalo.

Po sobi padaju prvi mračci. Donio je i vodu, pripalio oganj, ispekao nekoliko šumskih jaja s gljivama. Prije je to radila majka, dok nije umrla. Sad je to njegov posao.

Zrak je zadušljiv, pun vodenih para. Za brdima se prolama vjetar.

— On će je opet vidjeti. Već sjutra će je vidjeti.

— A ako je ona zaboravila? Mor se prenu i sjenka tuge pade mu preko lica.

— Nije. Ne ona nije zaboravila.

— Pa ipak.

— Mor sluša svoj sopstveni glas. A on je pun straha i bojazni. Pun nekog dalekog očekivanja.

— Nad kućom fijuče vjetar, lice mu se izobličilo, oduljilo. Ono poprima životinjski oblik.

— Šu, ljubim vas.

— Oči mu gore na jednoj točki. Drhturi mu tijelo i ono se sjeća. Stakla se tresu. Negdje je udario grom.

Netko je prodrmao vratima i otrčao za kuću!

Tko je to bio?

Kiša se prolijeva preko krova i krošnja. Tanki, tanani plamečci palucaju u zraku, nešto hoda po sobi, dodiruje stvari, miluje obraze i ruke. Ne vidi se, osjeća se. Zaklupči, smota se, prebaci se amo i tamo i nestane u šumu u pomrčini.

Vrijeme prolazi. Satovi kasne.

— Možda ga ona ne ljubi više? Možda ga je zaboravila!

Arno je lijep.

Ne, on nije lijep!

Tako je ona rekla.

Vani jeca kiša, prolijevaju se suze po staklima.

Zar bi ona mogla biti neiskrena?

?

A vlastelin? Zar bi on mogao to pustiti? Kako je to sve skupa smiješno!

* * *

O ponoći vratio se otac iz dvora. Mor ga je iščekivao s velikom nestrpljivošću. Nadao se, da će bar nešto saznati za Šu.

— Zašto ti još ne spavaš? Otac je bio dobre volje.

Rekao je nešto, ali je znao, da otac ne sluša.

Pomagao mu, da se izuje.

Jedno su vrijeme ćutali. Mor je postajao sve nestrpljiviji. Nije mogao dočekati, kad će otac početi. A nije imao snage, da ga prvi upita.

Legoše, a on mu još nije pripovijedao.

Ništa, ni riječi.

Više nije mogao čekati.

Okrenuo se prema sobi.

— Šta ima nova u dvoru?

Starac mahnu nehajno rukom.

— Ništa naročito. Pozdravila te je Šu, ona se zaručila.

Tišina.

Mor je prisluškivao. Da mu se to nije pričinilo? Ne! Otac je govorio pri svijesti.

Još jedan čas tišine.

— Pitali su me za tebe. Oni ti preporučuju, a što da ti pripovijedam, znaš kako je, kad se ljudi pripiju?

Starac je još nešto govorio, ali ga Mor nije slušao.

Stvari su tonule u sumraku. I svijest se gasila kao svjetiljka. Pred kolibom je prebirao vjetar u krošnjama.

Otac je spavao.

Mor je gledao u sumrak.

Ćutio je, kako se u njemu nešto kida, lomi i plače. Kako se diže i pada i nestaje negdje u daljinama.

Tišina! Tišina! Tišina!

VIII.

Probudio se vrlo rano. Osjećao je umor i strvenost još od sinoć, ali je osjećao još veću potrebu da nekud ode; kamogod! Ptice su spavale u krošnjama. Nigdje ne bijaše živa stvora. Sopstveni njegov korak šuštio je u lišću i u mahovini, ali je on zaboravljao i na njega. Obašao je već sve livade i Pločnicu, uspeo se u brda k brijestovima, ali ona težina, koju je ponio sobom, nije ga ni časa puštala i ostavljala; činilo mu se, da postaje još veća, a on slabiji i umorniji. Na vrhu brda nađe prvi panj; sunce se tek pomaljalo na istoku i grane su visjele kao grozdovi puni rose. Sjeo je na njega i prepustio se osjećaju, koji ga je sve više obuzimao. I juče je sjedio tu. Na istom panju, a s koliko drugih osjećaja! Oni su se tako izmijenili kroz jednu noć, da ih više nitko ne bi mogao zajedno postaviti, ni on sam!

Sunce se podiže i raste. Kao bajka; otajna stara bajka. A utjeha?

Utjeha je daleko kao ptica, koja je pošla preko mora, pa je na putu ubiše. No on i ne pokušava da se utješi. Kod njega su sasvim drugi osjećaji. Neminovnost krute realnosti, koja se dogodila kroz ovo vrijeme, kako je Šu boravila u Francuskoj, ali koju još ne shvaća. Ne može on da to pravo shvati, da se s tim sprijatelji. Njemu se to sve pričinja kao neugodan i neželjen san, koji je morao da dođe, jer se ovako ipak nije moglo do vijeka.

Da će doći vrijeme, da se i Šu uda, on na to nije mislio. Znao je, da je vlastelin okorjeli konservativac, koji u takvim pitanjima ne popušta, pa se zadovoljio, da može ljubiti i sanjati. Eto, on je mislio, da je to sasvim dosta. A sada se dogodilo protivno, ali ništa neprirodno. Zar bi on imao snage, da zaprosi u vlastelina ruku njegove kćerke? Možda bi to vlastelin i shvatio, jer i njemu nije ostalo sve prikrito i znao je dobro, da Šu voli njega, ali zar bi bilo čudo, kad bi se on na sve to našao nevješt i preporučio mu liječnika za živčane bolesti. Jer je drugo srce, a drugo je logika života, koja se javlja tek onda, kad je ljubav mrtva. On je morao s tim računati.

A sad? On bi htio, da se nešto vrati, da nešto bude — što nije bilo, čega uopće nema. Kriv je on. Tko je zapravo kriv? Duša? Ona se ne pokorava logici i razumu. Bure se lamaju i prolaze, gromovi udare i utihnu, ali bol ostaje, jer je duša vječna. Nju nitko ne će pobijediti. Vuk je drhtao u brlogu, on je pjevao i kričao u oblake, ali mu se nitko nije mogao narugati.

Na rukama je podizao klade i terete, koje drugi ne bi podigao, razgovarao je sa suncem i drvećem, krotio je zvijeri i životinje, pa mu se nitko nije narugao.

I onda kad je plakao za mrtvim sunovratima i s novembarskim lišćem kisnuo ispod pustih zvijezda, ni onda mu se nitko nije rugao.

A sad?

Sad mu se ruga sopstvena narav. On samu sebi. Njegova vlastita slabost, koja je manja od crva i lakša od maslačkove svile. Ona mu se ruga.

Nije ona čovjek, borac, nije zvijer i neman, ona je samo sjenka, samo sjenka ljubavi!

*

S nedalekih majura prenuše se zvona podnevna. Sunce se razastrlo ko velika bijela ponjava, a šuma umiraše u pjesmi i šumoru gustih, zdravih krošnja. Mor se spuštao prodolicom prema kolibici. Otac ga je već čekao. Sam je skuhao ručak i postavio ga na stol. Malo poslije ručka izašao je upravnik na livade, a Mor je legao pod divlji jorgovan, koji se upravo rascvjetavao poslije zadnje kiše. Taj ga je miris tako opajao, da se osjećao mnogo lakšim i svježijim. Za kratko vrijeme vratio se i otac, noseći sobom nekoliko gljiva i jaja.

Iz razgovora s ocem razabra, da će popodne doći cijelo društvo iz dvora na izlet u šumu. Vlastelin je poručio upravniku, da ga dočeka u kolibi, i da ne odlazi nikamo na posao.

Odluči s toga, da se nekamo ukloni, samo da se danas ne mora ni s kim sastajati. Napose neki ludi strah, osjećaj, bojazan, što li, koji ga je spopadao na pomisao o novom vlastelinovu zetu, toliko mu je uzbunjivalo njegovu nutrašnjost, da je upravo strepio pred tim časom, kad će se morati s njim sastati i zagledati mu u oči.

Stari je upravnik popravljao alat i nešto pjevuckao. Sagnuo se nad posao tako, da nije gotovo zamijetio Mora, koji je dosta dugo stajao nad njim i promatrao njegov posao.

— Šta si se već naspavao?

— Nisam ni spavao, odgovori Mor posve tiho. Morat ću onako k pčelama na proplanak. Imale bi se danas ili sjutra rojiti, a ulišta još nisu priređena.

Upravnik pusti na čas posao i stade dozivati u pamet datume od zadnjega rojenja, ali mu se nikako

nije slagalo vrijeme. Ne podavajući tome nikakovo značenje, nije htio, da se prepire s Morom, kad i onako nije bilo ozbiljnijeg posla radi vlastelinova izleta.

— Samo gledaj, da se vratiš nešto ranije, radi odvoza drva. Doći će radnici, da im pokažeš otkuda će početi voziti, za slučaj, da me vlastelin zadrži.

Mor izađe iz kuće, udahne svježinu šume i zapjeva nešto preko volje. Silio se sam da bude što bolje volje. Prolazeći mimo jedan brijest, popne se na nj i izvadi male kune, koje su imale u njemu gnijezdo. Obrao je nekoliko dozrelih kupinika i stao da ih kljuka. Životinjice se nespretno branile, a on se smijao i uživao. Mali im zubići postadoše crni, kao da su bili u dimnjaku. Pčele su na proplanku zujale i letjele bez ikakova znaka da će se rojiti. No Mor i nije drugo očekivao. Legao je na mahovinu pod brijestom i stao da ih promatra. Šumorenje sunca nad krošnjama i zujanje pčela vrh njih nabrzo ga uspava.

Pčele su zujale, premetale se u sunčanoj prašini, a gdjekoja bi se spustila i na njegova rutava prsa. Sunce se nagibalo u kosom kutu sve više prosipajući se u žutozlatnim kolutovima. Kako je dugo spavao, nije znao. Osjetio je samo najednom, da ga netko drma i zove:

— Mor, Mor!

Otvori oči i začuđeno se zagleda u oca, koji je stajao pred njim sav oznojen. Shrvan snom nije mogao da se u prvi mah snađe, a još više ga zbuni očeva žurba.

— Razbudi se, molim te, što ti je? Upravnik se stao srditi otirući znoj s čela...

— Što se je zbilo, upita Mor malo se pribravši.

— Šu je ugrizla zmija.

— Mor se zapanjio od čuda. Mnogo romantike, ako sam u istinu budan — pomisli, protrvši još jednom oči, da se bolje uvjeri.

— Što ti to sve ne pripovijedaš?

— Prestani, molim te.
— Pa što ću joj ja?
— A da li si se uvjerio, da je bila otrovnica?
— Zar nas sve držiš za takovu djecu!

Mor je vidio, da nema više šali mjesta. U prvi momenat nije ni pomislio, da ne će moći izbjeći susret sa Šu i sa zaručnikom njezinim. Skoro je zaboravio, da je malo prije rad njih i pošao ovamo na proplanak, samo da ih ne mora vidjeti. Žurio se za ocem, koji ga je vodio u kameniti predio stare krčevine, gdje je bilo najviše jagoda, kamo je i on vrlo rijetko zalazio. No čim su bili bliže, ćutio je kako mu udara srce. Neka laka bojazan i drhtavica stade mu obuzimati uda. Još nekoliko koraka, još korak, čas — pa će se dogoditi ono — čega bi se i u snu prije bojao. Kad ih napokon spazi — sve zbunjene i zastrašene, kako se kupe oko vlastelina, stade se čuditi svom prijašnjem strahu. Neka slijepa srčanost opoji ga svega i tako ga zanese, da nije ni opazio Arna, koji je stajao nekoliko koraka dalje od ostalih i razgovarao zabrinuto s Minjočkom, a niti je mislio na budućeg zeta vlastelinova.

— Vlastelin uhvati Mora za ruku: Šu je željela, da dodjete vi. Mor ponikne očima.

Šu je sjedjela na kamenu. Na nozi se dobro razabirao životinjski ujed. Gledala ga velikim začuđenim očima, ko da ga pita što je tako zbunjen.

— Isisat ćeš gospođici krv iz rane... Ti si to već radio.

Mor se bio sagnuo, kad začuje iza sebe nečiji govor.

— Nije to ništa! Ne bojte se!...

Da mu taj glas nije bio otprije dobro poznat, možda se ne bi okrenuo. Stajao je licem u lice Arnu.

— Dakle Arno! pomisli u sebi. Krv mu jurne u glavu i kosa mu se stade rasipati kao strast. Nikad on to ne bi učinio, nikad se on ne bi suprotstavio ni ocu, a kamo li vlastelinu, ali ovaj put mu je to došlo spontano.

Podigao je glavu i okrenuo se prema Arnu, glasno dodavši:

— Kad to nije ništa, izvolite vi to učiniti. Čemu ste u opće slali po mene?

Nasta neprijatan muk. Svi su se značajno pogledali.

Vlastelin je osjećao potrebu, da što prije ukloni neugodni osjećaj, koji je nastao tom upadicom, a još više da obrani Arna, koji je bio u vrlo nezgodnu položaju.

— Dabome da bi to g. vlastelin i učinio, ali on nema zdrave zube.

— Mor je htio da odgovori starom vlastelinu, ali ga očev pogled ušutkao.

Sunce se počelo lagano primicati zapadu, kad su krenuli kući. Kose su zrake umirale u vlatima trava.

Stari je upravnik već prije otišao u grad po liječnika.

Arno idaše čitavo vrijeme po strani. Bio je vidljivo nujan i uvrijeđen. Idući mimo kolibe, htjede Mor da se oprosti, ali ga zadrža Šu.

— Mor, vi ćete me malo otpratiti, zar ne, ako Vas zamolim.

Podigao je oči prema njoj i vrlo se bolno začudio.

— Kako je vaša volja, Šu!

Šu mu se lako nasmiješi.

Pošli su oboje šuteći, ali su oboje osjećali, da su im misli zajedničke.

A kad je Mor na rastanku podigao svoje oči do njezinih, zaboravio je na sve što ga je još sinoć tako vrijeđalo i bolilo. One su bile iste, nepomućene i odane — baš kao i lani.

IX.

Prošlo je već nekoliko dana, a Mor se nikako nije mogao da smiri. Nije mu išlo u glavu, da je Arno zaručio Šu i, da je ona na to svojom voljom

pristala. U njemu se rađalo neko neodređeno čuvstvo. Neka tiha rezignacija i ravnodušnost. Sav onaj nekadašnji ljubomor, koji ga je razdirao i mučio po danu i po noći, rasplinuo se poslije onog događaja u šumi u ništa. Prepustio je sve sudbini. Kad je znao da Šu dolazi na Pločnicu ili u šumu po jagode, uvijek joj se uklonio. Otišao bi kamo na livade, samo da se ne mora s njom sastati.

No ona kao da je to slutila pa je često puta znala doći sasvim nenadano i sama. Tad bi se i on učinio nevještim i pripovijedao bi joj o svemu, samo ne o onom, što je imao na duši i što je htio od nje da sazna.

S Arnom se vrlo rijetko sastajao. Samo onda kad je morao. Preko oca je saznao, da je vrlo uvrijeđen i da ne govori s njim. No Mor se nije na to mnogo obazirao. Žao mu je bilo jedino oca, koji se bojao, da ga radi toga vlastelin ne otpusti.

Kad je pred podne izašao pred kolibicu, opazi na svoje začuđenje Šu, kako mu maše s prosjeke.

Malo se zbuni, ali joj nije više mogao umaći. Pošao je prema njoj.

— Koje čudo, da ste vi sami ovdje. Glas mu je bio ironičan.

— Ona ga je razumjela...

— Žalim, vrlo žalim. Šu se koketno okrene i pogleda ga ispod oka. Vidite, nekad mi se i toga prohtije...

— Ljudi, kao što sam ja, to ne mogu da shvate, zar ne?

— O tom bi se dalo raspravljati, nego mi radije recite, što Vam dugujem za svoj život?!

— Za život?! Čudio se Mor.

— Radije mi recite, kakova vas je zmija ujela, da znam tražiti.

— Preko njena lica preleti veseo smiješak.

— Tko vam je rekao to? Baš ste deran.

— Tko bi mi rekao, vidio sam po rani, da zmija

tako ne ujeda. Bili ste dosta naivni... ali vam je šala dobro uspjela. Zar vas ne boli duša, da onako zastrašite ljude? A za koga?

— Za koga?

Šu se koketno stade groziti prstićem.

— Zašto baš vi pitate?

Mor ponikne očima...

Šu se trgne.

Glas joj stade podrhtavati.

— Čudite se, zar ne, ovom što se dogodilo. Vi to ne razumijete. Ne razumijem ni ja, a ne razumije valjda ni Arno. To razumije samo moj otac. Možda ste me i odsudili; ne bi bilo ni čudo, ali ja sam igrala kod toga toliku ulogu kao vaša ruka kad zaspite pod jorgovanom, kad se rascvjetava poslije kiše. Ali što to vrijedi govoriti. Danas je to tako i ne može se promijeniti.

A kako je do toga došlo, to ne znam ni ja ni oni. S razlikom što oni znadu što hoće, a ja ne.

— Mor se zbunio.

— Oprostite mi, Šu. I ja sam samo čovjek, vrlo slab čovjek!

— Zar bih ja bila bolja?

Mor je opazio, da je poslije toga najbolje šutjeti. Spustio se malom prosjekom, punom ocvalih sunovrata.

Ona je išla kraj njega i slušala ga. Kao nekad davno prije...

— Kako se davno nismo vidjeli, Šu! Na južnom je proplanku izvela vučica kroz to vrijeme petero mladih.

Pa se oboje rasluša. Za ledima im se kida lišće i prekriva stope njihove.

— Poginula je stara kuna, koju ste nekad hranili kupinama.

Šu podiže oči i sluša, jer osjeća, da mu glas podrhtava.

— Tako prolazi život — samo boli ostaju.

— Ostaju i ne prestaju!

— One se umnožavaju.

Ona mu lagano pruža ruku na rastanak, a oči joj se vlaže.

I dok joj se lik gubi u daljini, Mor ostaje sam, vraća se u kolibu i bude još žalosniji.

— Zašto je baš tako?

— Zašto nije malo drukčije?

— Legne na krevet, da dočeka oca. Dan se gasi. Umire po bojama stakala i lišća. S majura plove magle i zvona i razliježu se u šumi...

Tako prolazi dan.

Tako će proći i noć...

Zamisli se, zagleda, rastuži se, pa se pribere i osvijesti. Ali dana već nema. On je umr'o.

* * *

Došao je!

Obećao joj je, da će doći. Arnu to nije bilo pravo, ali Mor se činio nevještim. Dok su se oni kupali, Mor je hvatao ribu u jednom rukavu Pločnice. Višeput bi došla i Šu, da vidi ima li kakav uspjeh.

— Mor, pokazat ćete nam kako ronite! Vi izvrsno ronite!

— Tko vam je to pričao?

— Baš ste dosadni! Obećali ste mi to juče!

— Ako se utopim?

— Ako se utopite? Ništa. Plakat ćemo...

— I Vi?

— Ne znam, možda! Ali to nije važno. Arno me uvjerava, da se s njim ne može nitko takmiti u ronjenju.

— Vi u to ne vjerujete? Baš ste čudni!

— Obećajte mi, Mor! Juče ste mi obećali. Držite riječ. Ja uzimam odgovornost.

Mor se nasmije i baci ribu na obalu. Odreže kradomice u šašu dvije trstike i čvrsto ih prisloni uz ruke.

— Što će Vam to? — Arno je dobacio neku primjedbu.

Minjočka i Šu priskočiše na obalu, glasno se prepirući. Arno je ostao po strani.

— Do one vrbe tamo je ronio...

— Dalje je ronio!

— Ne, samo do one vrbe! Ja znam točno.

Mor se nasmiješi i zaroni u dubinu. Voda jurnu o obale i stade nervozno zapljuskivati i tresti šašem i trstikom. Šu je stajala s Minjočkom na obali i promatrala, kako se smiruju kolutovi vode na mjestu gdje je uronio. Kad se sve smirilo, stadoše obje paziti na površini vode, gdje će izroniti. Poslije se priključio i Arno.

Prošle su dvije, tri i pet minuta ali Mor na njihovo zaprepaštenje nije izlazio.

— Što je to? Šu obuze neka zla slutnja. Stala je gledati čas Arna, čas Minjočku, a to je još više zbuni.

— Mor, Mor! stade dozivati Šu, a poslije svi skupa. Ali se niko ne javi. Voda je tekla mirno i spokojno. To ih još više zbuni.

Šu je osjećala, kao da joj tijelo obamire. Ushodala se nervozno obalom gore dolje.

I Arno se stao srditi.

— Molim Vas, zar je to baš bilo potrebno? Lice mu je postalo ozbiljno i zabrinuto.

Šu nije mogla da smogne riječ. Gušilo je nešto u grlu.

Stadoše ponovno dozivati, ali sve bijaše uzalud. Kad vidješe da ga nema i nema, otrča Arno do upravnika u šumu, a Minjočka u dvor vlastelinu, da jave, da se Mor utopio. Šu ostade sama kod vode. Nešto joj nije dalo da ode. Spustila se na prudinu i stala da zuri u dubinu. A ona je tekla bez osjećaja, bez smisla, ko puste očnice u lubanji. Misli joj stadoše odlaziti nekuda daleko s kukanjem kukavice i vjetrom, koji je dolazio iz šume, a kojeg ona nije čula.

— Zar se eto to moralo dogoditi, da osjeti što je Mor? Zar prije nije imala tih osjećaja, nije znala što oni znače za nju? Zar su to oni osjećaji, koji je znadu probuditi u noćima, kad se proljeće rađa iza proplanaka? Kad joj se prisni čupava, brončana glava i usne kao koralj crvene i žedne, rastvarajući se ko rumene latice ruža u zoru. One usne, koje su znale tako djetinje šaputati.

— Ljubim Vas Šu, ljubim. To je sve što znam. Sve. Ja ne znam je li dobro, pametno, je li to logično i dozvoljeno, da li je taj osjećaj u meni ili izvan mene. Sve ja to ne znam. Šu, ja sam tek prost čovjek, a vaš je otac plemić i ja sam njegov i vaš podanik. Ali srce za to ne pita. To je za njega nuzgredno. U večeri sumorne kradem vam se pod prozore, bacim vam bokor šumskih ruža u sobu i pobjegnem. Pobjegnem, da me ne bi ukorili. Ja sam bohem!

Spustim se u šumu. Krošnje to osjete pa zašapuću, zašumore. Ovršje se pokrene i zatalasa u plavoj mjesečevoj svili. Prolazim mimo njih i uvijek se pitam:

Mor, jesi li ti to?

Zašto se ja uvijek bojim sebe?

Zastanem na čas, Šu, i meni se pričini (kako mi se ludo još čini) da idem četveronoške. Da imam vučju njušku i zube i da ne znam govoriti. Tresem se od neugodna osjećaja, pođem na mjesečinu i zagledam se pažljivo u ruke.

— One su moje!

— One su ljudske, ko prije.

Tad bih najvolio zapjevati, da šuma zaori.

Dođem kući. Otac već spava. Legnem na krevet i hoću da zaspim. I opet mi dođe taj ludi osjećaj. Osjećam, da sam deblo, da imam grane i lišće i da šumorim pod tankim rukama vrućih južnih vjetrova.

Šu, kako sam ja nesretan!

Šu se naglo lecne iz misli. Nešto se pomaklo u šašu nedaleko od nje. Potrčala je prema mjestu, no

prije nego je tamo stigla, šum se vode zatalasa i Mor crven od napora i vodenog tlaka izroni na površinu. U nosu je imao trstike kroz koje je disao.

Šu krikne od uzbuđenja.

— Mor, zar ste vi to?

— Ne, ovo je samo moj duh, koji je došao da javi, da je pobijedio Arna u ronjenju.

Mor se veselio i obijesno smijao:

Mislim, da više ne će niko sumnjati u to, tko bolje roni.

Mor se osvrne na mjesto, gdje je prije ležao Arno, ali ga ne opazi. Odmah se dosjetio što se zbilo; to ga je još više raspoložilo...

— Arno je sigurno otišao, da javi ugodnu vijest!

Šu otare suze, koje su još ostale u zabuni u očima i upije se cijelim pogledom u njegovu pojavu.

— Malo neukusno, ali vam je uspjelo! Prestrašili ste i mene vrlo.

— Onda mi je vrlo žao. To je revanš za vašu zmiju.

— A vaš otac?

— To je izvrsno! Onako od onog događaja u šumi ne govori Arno s njim, sad će bar imati prilike, da se pomire. On će ga već uvjeriti, da sam živ.

— Mor se brzo obukao i pokupio mreže, bacio ih preko leđa. Išli su šuteći. Šu se je žurila, da zateče Arna kod upravnika, ali ga ne nađoše.

Iz razgovora razabraše, da se Arno uvrijedio i otišao za Minjočkom u dvor.

* * *

Ovu je noć prospavao vrlo dobro. Još od juče nije ga napuštalo dobro raspoloženje. Ni u snu se nije nadao, da bi mu sve ono tako dobro pošlo za rukom. Kako je bila samo draga!

— Baš ste deran, govorila mu je i gledala ga ravno u oči.

— Da znate kako sam bila žalosna!

— Vi?

— No, što se čudite?

Mor se činio nevještim.

— Zaslužili ste.

— Što sam zaslužio! Najmanje jedan poljubac.

Šu se veselo nasmijala.

— Onda bi gnjurci imali najveću prednost, kad bi se tako služili poljupci.

— Onda bih se vrlo rado mijenjao s njima.

— Tako?

— Da, ako bi bili u pitanju vaši poljupci.

— Rekla sam vam, da ste deran.

— To me ne smeta.

— Rastadoše se u vrlo ugodnu raspoloženju. Šu je otišla u dvor, a on se vratio u šumu. Hodao je veselo među drvećem i pjevuckao.

Podne je. Sunca nema. Iza šume gomilaju se krupni oblaci. Posao je obavljen i ručak je postavljen na sto. Mor skakuće kolibicom i nešto govori. Govori, čavrlja ko dijete. Smiješan je sam sebi. Dolaze mu tako lude misli na pamet. Potpaljuje vatru. Baca suharke u nju i sluša kako pište. Otvori prozor, zagleda se u jorgovan kraj kuće, pa spusti zavjesu. Samo da ga ne mora gledati! Baš je gad!

* * *

Drugi dan bijaše upravnik hitno pozvan u dvor. Otac se vratio o podne iz dvora, kamo je nosio ribu. Ušao je u kolibicu tiho i zamišljeno. Mora je to zbunilo. Sjeo je k stolu i čekao šuteći oca.

Ali on nije pristupio. Išao je gore dolje sobom. Okrenuo se blagim bolećivim glasom.

— Govorio sam ti, da budeš oprezniji. I da paziš što govoriš i radiš. Ali vi mladi ne možete to poimiti. Ne ide vam to u glavu. Ni onog u šumi nije trebalo. Ničeg nije trebalo.

Mor je šutio i poniknuo očima. Podne je prolazilo vrh kuće.

— Svi mi imamo slabih i dobrih strana. Ali ne treba to sve tražiti u drugima.

— Mor se lecnuo.

— Zašto mi to govorite, oče?

— Vlastelin mi je dao na znanje, da bi želio drugog upravnika na našem mjestu.

— Moru zastade dah. Pogled mu se zamrači i zatetura...

— Dakle, tako daleko...

— Tomu smo se mogli nadati, uzdahnu otac.

— Ipak ne tako brzo! Sad mi je došlo sve kao naručeno. — U Moru se nešto burkalo. Nije mogao da se snađe u tom položaju. Nikad on nije na to pomišljao, da bi ih vlastelin mogao otpustiti.

— I vi mislite, da je to glavni uzrok?

— Otac zastane. Vidjelo se, da je razumio.

— Jedno je. Prije ili kasnije. Kad se to ne bi danas dogodilo, dogodilo bi se sjutra sigurno.

— No to je svakako slaba utjeha.

Sunce se izvuklo malo podveče između oblaka. Zapara je bila još veća. Ni Mor ni otac ne izađoše iz kolibe. Bili su zabrinuti svojim položajem dogovarajući se dugo u noć.

X.

Sumoran dan.

Iz daljine plove oblaci, razdvajaju se nad poljanama i livadama, okreću se, izgled im se mrači i rastužuje. Sive melanholijske boje prepliću debla i krošnje, provlače se šikarama i odu nekamo, Bog zna sam kuda. U gustim javorovim krošnjama šute grlice i divlji golubovi, zvijeri se uvlače u duplja i jazbine. Kišica, sitna ko svila, tinja u prozirnim sivim plamečcima i oplakuje umorne linije dolina i šuma.

Upravnik se vratio iz šume, ostavio je i posao i radnike. Osjeća neki neodređeni nemir. Čas ustane, čas sjedne na panj ispod strehe, pa ga spodiđe mlakost, drijem. Odmorio bi se, žudnja ga spopada za mekanim, čistim krevetom. Nikad mu se još nije mašta toliko razigravala na predodžbu o mekanom, bijelom krevetu, kao danas. Danas žudi za njim i ta je žudnja tako konkretna, da osjeća fizičke boli.

Među deblima plače kiša. Plače kiša, tišina plače, plače srce stare šume.

Sve je tako tiho, zamagljeno, mokro.

Zašto je baš sve tako? I život i ljudi i sudbina! Sve.

Trebalo bi otići u dvor. Otkazati. Zna on to dobro. Ali mu nešto ne da. Nešto ga suzdržava.

Zar ne bi sve moglo biti drukčije? I baš je danas sve tako lijepo i blisko. Tako drago. I šuma i debla. Svaki panj, svaki cvijet, svaka grančica. Zar je prije bilo drukčije! Ili nije znao prije što ona sve znači za njega. Život — nebo — sve!

A nade nema.

Nema je.

Istina, on je tek danas osjetio pravu značajnost tog događaja, danas, kad je prošao plamen i strast — a na dnu duše ostala sušta realnost.

Oni hoće da ga se riješe, da ga razdvoje od Šu. To je glavni razlog, a ono drugo sve je tek izlika. I to dobra izlika, koju je Arno znao upotrijebiti za sebe.

A da moli?

Uviđao je on vrlo dobro, da su razlozi, koje mu je vlastelin naveo, dosta neozbiljni i naivni, ali je znao, da vlastelin i dublje misli i da je dobro promislio, kad se odlučio da ih otpusti. Razlog će biti u nečem drugom.

A što?

Što je to, što ga je ponukalo, da ih otpusti?

Razmišljao je čitavo prije podne. Dolažahu mu razne misli na pamet, ali ono pravo — nikako ne dođe.

Zaokupljen tim mislima — nije ni pošao u dvor da otkaže.

U dvoru su međutim očekivali upravnika. Tamo je bilo već sve udešeno i novi je upravnik imao doći za nekoliko dana. Čekali su samo Mora, da javi dan, kad će otići. Međutim prošao je i prvi i drugi dan, a u dvor nije niko dolazio. Arno se upitao više puta kod vlastelina, da li je sve uređeno za novog upravnika, ali vlastelin nije znao, što da mu odgovori, jer nije znao, šta se događa u šumi.

U kolibici je vladala tišina. Neka neodređena tišina. Stari se upravnik odlučivao da ide u dvor, ali bi uvijek nešto našao za izgovor pred samim sobom. Ustao bi, pošao bi, pa bi se sjetio kakove sitnice. Došlo bi mu da se zamisli, prekrije lice rukama i zaplače. Kad bi se zamračilo, sjeo bi za stol. Vrijeme bi im prolazilo u ćutanju i bolu. I jedan i drugi osjeća težinu, ali jedan i drugi skriva i hrabri sama sebe. Koliko se to da i može.

Mor je očekivao, kad će otac otići u dvor, ali je opazio, da se s njim nešto ozbiljna događa. Već je prošao i drugi dan, a on nije išao. Sav se je zbunio, kad je Mor počeo spremati stvari za odlazak. Hodao je čas po kolibici, čas oko nje, ali mu nešto nije dalo, da se nekud dulje uputi. Tako je bilo prvi i drugi dan. Zašto su baš tih dana plakala zvona? to nitko ne zna! Čitavo su prije podne i sve do kasno popodne zvonjela zvona. Glas im je tinjao tajanstveno ko bajka. Danas su se činili još tajanstvenijima. Netko je umr'o u selu. Niz livade se kotrlja crna kugla, okrene se, razmota se u tanke konce i končiće, one se provuku kroz grančice ko srebno kroz brda svilena. A netko diše, tiho diše i tiče sumornu koprenu neba. Skoro će opet proplakati oblaci i krošnje ispod njih.

Prolazi podne, prolazi popodne.

Dolazi sumrak.

Mor sjedi kraj očeva kreveta. Nudi ga hranom i vodom.

On miruje i vrlo malo govori.

Šuti.

Otac boluje.

Lice mu je blijedo, žuto, navorano. Oči sjajne, blistave ko žeravke, tonu u atmosferi vrućice.

Katkad se samo prene, otvori oči.

Jesi li bio u selu?

Mor se budi — i ne osjeća, da ne govori istinu.

— Bio sam. Našao sam kuću, gdje ćemo biti za prvo vrijeme. Vrlo će nam lijepo biti.

— Dobro! Dobro je, da si našao.

— Mor, ja tako čudno sanjam. Sanjao sam, da sam vlastelin, a ti da si moj otac. Nije li to smiješno, Mor.

A meni se pričinja, da to nije san.

— Mor se trgne, metne mu ruke na čelo.

— Proći će to, oče, to je momentano. Sve će biti opet dobro.

— Zar ne, da će biti? I ja sanjam, da će biti. Kako bi drukčije moglo biti?

— Lice mu se smiješi, trza. No taj je smiješak grčevit i bolestan. On rastužuje i žalosti.

— Mor, koji je danas dan?

— Dan?

— Tako mi se čudno priviđa. Ne znam, koji je dan. Čini mi se da je ovaj došao prije nego je smio. Prije njega su morala doći još dva dana. Zar se tebi to ne čini?

— Ne!

— Čudno.

— Ima tako čudnih osjećaja. Ti misliš, da sam bolestan. Vidiš, ti misliš, da ja buncam. A nije tako. Ja mislim ko prije, možda malo drugačije, ali to nije ništa, neka te to ništa ne smeta.

— Mor, ti se toga ne sjećaš. Ti to ne znaš. Vidiš, meni su pripovijedali po selu, da si se rodio, (Bože, kako su ljudi čudni, zar ne?) i da si imao među prstima malu maramicu. Oni kažu, da to imaju djeca vukodlaka.

Rekli su mi, da ti ne ćeš dobro svršiti.

— Vidiš, kakvi su ljudi.

— Mor sjedi i prisluškuje melodiju očeva glasa, kako tone u sumraku. Sluša. Misli mu se bave brigama, kako će i što će da učini. Osjeća, da mu nedostaje jaka volja. A to ga ozlojeđuje. Tjera ga u očaj.

Završuje dan.

Sasvim sličan onome, koji je juče umr'o.

Mor upaljuje petrolejku i sjedi. Sluša kako dolazi noć i kako prolazi vrijeme. Tiho, tiho ko tuga.

* * *

— Vi ste, Šu?

Glas umre u tišini.

Prokradu se koraci, uznemire se grančice na tlu i lišće pod njima.

— Noć je sa mnom!

— A s vama?

— Sa mnom?

— Duša i oči, koje su nekad bile plave i nemirne ko vode u proljeće.

— Ne, ništa nije. Sve je san.

— Zar mi se to pričinilo...

Šu ga je gledala u čudu, što govori.

— Što je s vama, Mor?

— Mor se razabra od nekog nejasnog zanosa i zbuni se vrlo.

— Kako sam čudan! Eto vidite, dođe mi tako, da nešto govorim, a ne znam, što govorim.

— Jeste li dugo čekali?

— Šu ga je začuđeno promatrala.

— Da vam se nije što dogodilo?

— Ne, Šu, nemojte biti u brizi. Dođe mi tako nešto, pa sam čudan, ali to prođe. Nije to ništa.

— Vidite, pripovijedaju, da sam vukodlak, Šu! Vidite kako su ljudi čudni! Mom su ocu to pripovijedali. Smiješno, zar ne?

— Pripovijedaju koješta po selu. Tko bi se toga držao.

— Kažu, da je mom ocu nekad bila načinjena velika nepravda. Ja ne znam, je li to istina. On mi toga nikad nije rekao. Ali sam vidio, da ne voli ljude i vjeruje, da sve zlo na svijetu dolazi preko ljudi.

— Što vi ne pripovijedate?

— Da, još bih vam mogao koješta pripovijedati. Ali vi bi se smijali, da vam pričam.

Smijali bi se, da vam kažem, da je pobjegao pred ljudima ovamo u vaše šume, ali ga i tu nađoše.

Šu ga je promatrala sa strahom. Osjećala je, da mu je govor pun gorčine.

Ona ga lagano prekine.

— Vi znate zašto sam došla . . .

— Mor se prenu. Gledao ju je pogledom, koji je molio i kleo, plakao i prkosio.

— Da, to baš nije teško pogoditi. Ne znam, da li vam je poznato, da je otac pogodio novog upravnika.

Mor se neugodno lecne, ali zatomi svaki osjećaj. Mahnuo je nehajno rukom.

— Ništa nova!

— Otac očekuje, da ćete mu javiti vaš odlazak. On je već poručio vašemu ocu.

— On još nije bio tamo!

— Znam. Tome se i oni čude. Otac je mislio, da će doći još pred dva dana, ali ga nije bilo.

Mor je osjećao neku ludu potrebu, da prećuta istinu.

— Ne znam, zašto nije išao.

— Čekali su ga i danas, a kako nikog nije bilo, otac se riješio da pozove novog upravnika.

— Da je bar danas došao vaš otac!

— U stvari se ne bi ništa promijenilo.

— Barem!

— Šta barem?

— Zaboravilo!

— Kako ste još dijete, Šu! Zar mislite, da su oni naivni ko ja! Ko vi! Ili ko moj otac!

— Šu je šutjela. Osjećala je, da Mor govori istinu. Znala je, da ih otac otpušta radi nje, ali se činila nevještom. Osjećala je svoju slabost, a ona je i bila možda kriva, da je kod sveg toga imala neku čvrstu vjeru, da će se sve dobro svršiti. Sve joj se to činilo kao čudan i neprijatan san, koji će se rasplinuti, čim sunce prodre kroz zavjese i unese vedrinu u duše.

S tim mu je osjećajem i dala ruku, koju on drhćući prihvati. Prolazili su prema dvorcu.

Morova je zagasita kosa drhtala u zraku.

Nasta dugo ćutanje. Dvorac je drijemao u tišini.

— Mor, recite mi iskreno, da li me ljubite?

Mor se trgnu, licem mu se prospe tuga. Htio je da ode.

— Ne srdite se, Mor! — Šu ga uze ponovno za ruku. — Vidite — često puta mi dođe to pitanje i nikako ga se ne mogu riješiti. I muči me i progoni me. Idem sobama i govorim ga sebi i stvarima. A ne znam što govorim. Zađem u aleje, zagledam se u nasade, a na ustima mi opet to isto pitanje.

Šutnja.

Na prozorima se mijenjaju sjenke.

Zar su već kod dvorca?

Mor se budi, osjeća nečiju tanku, finu ruku i sav drhti . . .

— Šu, niknuli su mladi sunovrati.

— Sunovrati?

— Sitni ko sjenke. Ko boli. Donest ću vam ih sutra.

— Hoćete li?

Gledaju se kroz pomrčinu noći i slušaju, kako im kroz aleje zvoni ritam uzbuđenih srdaca.

Ona se lagano spušta kroz sumrak. Nestaje. Ode.

Je li mu šta htjela reći?

To zna ona — i Bog!

I sve je već prošlo? Tako brzo!

Mor se okreće i polazi u dolinu k bolesnom ocu — i osjeća, da mu je u duši sve ono, što je i prije bilo.

Zašto joj nije to sve rekao?

Zašto je tako slab?

Što čeka — što ne odlazi?

XI.

Vlastelin se nenadano pojavio kod kolibice. Mor je spremio sve potrebno za polazak, čekao je još na oca.

Nagledao se u kolibicu i prošao. Odgovorio je na Morov pozdrav i otišao. Vidjelo mu se s lica, da je zadovoljan. No Mor je očekivao nešto. Jednu riječ. Ne radi sebe, nego radi oca. Ali je nije dočekao. Dan je prolazio preko šume. Žurio se. Imao je krila i letio je ko jato grlica. Lepet njegovih krila ostavljao je nepoznat miris iza sebe, a ovaj je izmicao iza gora. Tko će da ih danas sluša? On im je danas stran. Nepoznat. Gleda u daljinu i traži kraj. Ali kraja nema. On dolazi ko obmana, kad padne noć i zvijezde zatinjanju iza ponoćnog horizonta. Tamo ima kraj. Tamo se drukčije živi. U tišini. Ona nema granica i ne pripada nikome. Ona je svačija. Ali tamo se teško ide. Usponi su veliki, i oštri. Mnogo se krvari i pati. Mnogo se ljubi i strada. Nije on ni prvi ni zadnji, koji je pošao prije nego je smio. Nije on prvi, koji je preuranio i zato izgubio smisao za ovaj kraj iza ponoćnih horizonata, gdje tinjaju zvijezde i otajni se glasovi prepleću sa snom.

— Mor se ushodao gore dolje. Bio je zabrinut. Dan se primicao, a on još nije znao kuda će, a do jutra je trebalo isprazniti kolibicu za novog upravnika. Htio je da pođe, da nađe mjesto, gdje bi oca spremio za neko vrijeme, ali ga nešto pridržavalo.

Neki ludi osjećaj. Da ostane uz oca. Da ga ne ostavlja. Otac je spavao. Nije davao nikakovih naročitih znakova. Mor bi sjedio kraj njega, dok se ne bi umorio. Izašao bi u šumu, pa bi ga nešto vuklo u kolibicu. I opet bi se vraćao, zurio i slušao, kako otac diše... Neka praznina i bol obuzela mu dušu.

Probudio se nešto poslije podne. Lice mu je bilo svježe i veselije nego prije. Mor je to opazio i bude mu drago. Ponudi ga jelom, ali nije htio da okusi. Sjeo je i malo se zamislio. Mor je vidio, da bi htio nešto da reče. Pridigao se, a oči su mu gorjele.

— Mor, ja nisam javio vlastelinu, da odlazimo.
Mor se lecne. Tomu se nadao...

— Nije potrebno... Oni već imaju drugog upravnika.

Upravnik se zapanjio... Vidjelo se da je vrlo uzbuđen... Spustio se ponovno na krevet. Glas mu je bio plah.

— Mor, Mor, kako sam ja čudan! Zar ne? Molim te, ja sam još mislio — ! A šta sam mislio? Mislio sam, da ima u meni mozga. Sad vidim, da sve to ne vrijedi ništa. Sve je to smiješno. Molim te, zar nije smiješno, da sam mogao i pomišljati, da nas ne će pustiti da odemo. Da će nas zadržati. Baš sam lud. Stidim se, Mor. Stidim se sam sebe. O to boli, boli. Jako boli, Mor. Jer je teško otići, kad se nešto jako ljubi.

Zar ne...?

Njegove oči gore, plamte, izgaraju. Njegov je glas u svim visinama i dubinama; on se mijenja, titra, poigrava ko harfa na povjetarcu jesenjem, Gori, bukti i jeca. Kida se iz duše i žali, pritajiva se i razgoljuje do najtiših dubina.

— A kad bi ti pošao u dvor da moliš...

— Da molim?

— Otac je htio uzmaknuti, ali mu Mor presiječe riječ.

— Kad vi želite, poći ću.

— Otac se smirivao. Prošao je nekoliko puta kolibicom, ali je podveče opet legao. Mor je slutio, da ne će biti dobro.

* * *

Uzalud se verao oko dvora; znao je, da mora govoriti sa Šu, a strepio je, da ga tko opazi. Ali Šu nije sreo, a znao je, ako još danas ne govori s njom, da će biti prekasno. Svakako još danas mora govoriti s njom. Ali nje nije bilo. Kad se prikrao mračak, popeo se na drvo kraj njezine sobe. Dugo je sjedio u krošnjama, ali nje ni tad ne bijaše. Nije dolazila da upali svijetlo. S brda uokrug stadoše se prikradati magle jesenje.

Zrak je mirisao po zrelom grožđu. Jato ždralova prolazilo je u visinama. Nebo je postajalo sve čišće i prozirnije. Povjetarac poigravao u krošnjama. Jedna mu se grana uplela o prsa, pa drhti, Spušta se i diže u ritmu njegovih grudi. Lišće šuti i gine u tuzi. Iz doline dopire lavež pasa, ali je i on samotan i otajan kao strah. I zvijezde se miču. Mor se lecne. Dah mu se zaustavi. Netko je ušao u sobu, ali nije sam. Čuju se koraci, šaputanje. Zavjesa se miče. Na prozor se nagiba crna zamišljena glava. Ona je tako poznata. Ne. Nije on. To se njemu čini. To nije Arno.

U sobi se prosu val svjetlosti.

Mor ćuti, kako mu bije srce. Ne, to nije san. To je istina. On ne zna, zašto je to istina. On ne zna, ali osjeća. Osjeća je tu. U pojavi ovog čovjeka što gleda u sumraku kroz prozor. I to je sve.

— Šu, što Vam je, da ste danas tako umorni i neraspoloženi? Mor zatvara oči. Da ne gleda. Bolje je da ne gleda, da se pretvori u jednu granu ovog debla. Ili bar u jedan list. Onaj, koji se sad otkinuo i pao na pijesak kraj klupe. On to zna, ali ne može. Iza njega stoji netko moćniji i jači, koji daje da oči gledaju i razum da radi.

On je tako nemilosrdan.

— Šu, zašto mi ne odgovarate...

— Šu prelazi brzo rukom preko čela. Oči joj postaju velike i otajne i usne crvene ko šipak.

— Ne odgovaram. Čudno! A meni se čini, kao da sam vam već dvaput odgovorila. Osjećam uistinu neki umor.

— Možda radi mene.

Šu podigne glavu.

Arno se naglo uspravi, uhvati joj ruku i prinese k ustima, ali je Šu naglo izmakne...

— Pustite, Arno.

— Vi se srdite?

Šu je gledala na stranu.

— S drugim ne bi bili tako okrutni.

Šu naškubi prkosno usnu.

— Možda i ne bi!...

— Ja sam uvjeren.

— To je vrlo lijepo!

Šu pođe prema noćnom ormariću, dohvati prvu knjigu i stade je listati. Nije podizala glave. Arno je stajao još neko vrijeme, ali kad je vidio, da se Šu ne obazire za njegovo prisuće, izađe napolje. Šu odbaci knjigu i izađe na prozor.

Zvijezde su tinjale i gasile se lagano i spokojno. U doli se dizali laki povjetarci i prolazili putovima i alejama. Mor se micao lagano u krošnji. Bojao se, da je ne prestraši. Spuštao se kad bi vjetar šumorio u krošnjama. No prije nego je sišao, primijetila ga je u sjeni, koja je padala na zid... Laki joj se krik ote iz grudi.

— Mor! Što radite ovdje tako kasno?

Mor je bio u neprilici... Šutio je. Poniknuo je glavom u sjeni.

Tuga mu obuze grudi i on požali, što je ovo veče izlazio. Stajao je strven i nijem. Stidio se onog, što je čas prije vidio. Nije mogao da odgovori.

Dok se je prenuo, ona je stajala uz njega. Ogrnula ga svojim ogrtačem i uzela ispod ruke. Prolazili su jednom alejom. Mor je drhtao. Ćutio je njezinu ruku u svojoj. Ona je podrhtavala. Kad god bi se toga sjetio, on bi sav uzdrhtao...

— Mor, vi odlazite, — prenu se ona ko iza sna. Sjedjeli su na klupi među borovima.

Mor se zagledao u zvijezde i uzdahnuo.

— Da, Šu. Tako je vaša volja.

— Ona zadrhta.

— Kako to govorite, Mor...

Mor se zagleda dugo u njezine oči. Grudi su mu se zatalasale ko more. Nikad joj oči ne bijahu tako sjajne i velike.

— Vi znate istinu bolje od mene.

— Onda je bolje: ćutimo.

Oboje se zagleda u nebo.

Šu je prolazila prstima njegovu kosu i tiho šaputala:

— Mor, naša je sudbina ista, ali naše su duše različite; tko je tomu kriv, ja ne znam. Osjećam, da tako mora biti. Tako i drugi osjećaju. I ne nalaze u tomu ništa neobična, ali Mor, drugo je logika, a drugo je srce. Oni stoje uvijek razdaleko, a kad se ljubi, onda ih nitko više ne može rastaviti. Drugi to nazivaju nedostakom volje. Možda imaju pravo. Ja ne znam.

Mor je drhtao.

— Ćutio je njenu ruku u svojoj kosi — i bojao se, da joj pogleda u oči i usta. Čini se, da su one danas crvene kao koralj... i sjajne ko zvijezde na horizontu. Ne. On je osjećao, da je ne smije gledati, i to je bilo sve. Grudi mu se nadimahu ko mjehovi puni vina i užitka... Gledao je u daljinu i slušao melodiju njena glasa, kako lepršа među borovima i osjećao, da ga je nekad sanjao. Kad je u jesenska predvečerja ležao kraj Pločnice, a ždralovi su prolazili iznad šuma. Onda je čuo taj glas kako odlazi i umire.

— Šu, zar bi bilo prekasno, da molim Vašeg oca, da nas zadrži? Otac bi mi htio da ostane ovdje.

Šu se trgnula i uhvatila ga obim rukama za glavu. Zagledala mu se u oči i savila se sasvim nad njih. Mor osjeti, kako ga nešto tišti u grlu, ali je posve nemoćan. Prepušta se nečem, što prije nije osjećao. Osjeća njene usne kako ga ljube i gore kao sunce u ljetna podneva. Šu osjeća njegovu nespretnost, osjeća je kao nešto drago davno pročitano, i bude luda i obijesna.

— Sve ću učiniti, Mor, sve! Vi ne ćete otići...

Mor gleda u njezine oči i zvijezde — i već ništa ne razlikuje. Čini mu se, da je negdje daleko iza horizonta, gdje tinjanju same zvijezde i gdje se nalazi kraj. Burkaju mu se grudi i kosa zagasita ko ponoć poigrava na vjetru.

A Šu se zanijela i govori. Osjeća neku potrebu da govori. Sve najljepše što nosi u duši. Sve nade i čežnje. Bez svijesti. Usne joj se same otvaraju i govore. Govore mnogo. Ona ne zna, šta. Ali ona to i ne sluša. To je nuzgredno.

— Sami ćemo ići, Mor, kroz šumu. Kroz njezinu tišinu. I nitko nam to ne će braniti.

Mor zadršće. Netko je prošao obližnjom alejom prema dvoru.

— Šu, otac mi je sam kod kuće...

Šu podigne svoje oči. Bile su vlažne.

— Obilaznim putem odšulja se Mor do izlaza i nestane ga u šumi.

Šu je sjedjela još neko vrijeme sama, zamišljena i začuđena. Osjećala je nešto spokojno tužno, kako joj pada preko duše. I pijesak se ovlažio rosnim srebrom, iza brda pade val zelene mjesečine prelijevajući se vrh šuma i dolina, kad je ustala i pošla na počinak. No san nije dolazio. Odletio je nekamo daleko — daleko — no Šu nije ni pokušavala da ga dozove.

* * *

Kad se Mor vratio, našao je oca gdje spava. Sjedio je neko vrijeme kraj njega, ali mu san ne htjede nikako na oči. Izašao je pred kolibicu i sjeo na panj. Negdje su stale šumoriti krošnje i gibati se panjevi. Sluša to Mor, pa mu se pričinja, da nešto stoji iza kuće. Nešto tanko, visoko, prozirno ko sjenka. Drži prste na ustima i šapuće sasvim potiho.

— Noć?

— Je li to noć?

— Il ubogo dijete njezino?

— Što je?

— Nešto ga goni, da ode u kolibu po dvojnice. Da zasvira. Stavi je na usta — i pogled mu se ukoči u mjesečini. Zasrebri mu se grubo brončano lice i kose se raspu ko strast. Otajni se zvuk vinu iz duše ko čudo od iskona zapretano. Ni on sam nije znao

za njega, a nosio ga uvijek u sebi. Čas ko život, čas ko smrt.

— Listić, dva, tri, — bezbroj; grana, deblo, cijela šuma — Budi se, šapće, drhti, podrhtava.

— Glas plače, giba se, tone u krošnjama i brlozima.

— Bude se bube i vlaće trava, mravi se bude i zvrčci kraj livada snenih. Sve sluša bez disaja, bez riječi i glasa.

A zrak plače, jeca, udaljuje se i mre. Zvuk proklinje, stišava se, opaja, smije se i uzdiše... Zvuk govori, zove, miluje.

Na južnim brdima izveo vuk mlado iz brloga — naćulio ušesa i sluša.

To je ljubavna pjesma ljudi! Tako samo oni plaču, kad nesretno ljube...

I mali vučić naćulio ušesa i sluša začarano...

Mora da je vrlo nesretan. Ko čovjek. Ko što samo on zna da bude. Kad umire, a htio bi da živi; kad ljubi, a htio bi da zaboravi. Ko čovjek!

A Mor se zanio, pa ne osjeća ništa oko sebe. Frula jeca — suze mu teku niz lice na rutava prsa i tamo se cakle ko biseri na mjesečini.

— Mor!...

Zar je to samo san?

Zar mu se to samo pričinja?

Mor se lecne i skoči...

Otac je stajao naslonjen na vrata i slušao. Suza za suzom tekla mu niz obraz.

— Oče! — kriknu zbunjeno Mor i potrči k ocu.

Otac se nije micao.

Mor ga uze lako ispod ruke i odvede u sobu.

— Hoćete li da upalim?...

Otac je šutio...

Pružio je ruku (Mor ju je ćutio u mraku) ogrlio ga — izljubio — i pružio se na krevet...

Mor prestrašen i zbunjen otrči po petrolejku, upali je i prinese nad krevet. Otac je već bio mrtav... Prodrmao ga — ljubio u lice i ruke — ali — on se nije micao.

Mjesec je zalazio za šumu, pa su i krošnje stale podrhtavati.

Čulo se kako teče Pločnica i cvijeće niče ispod lišća.

Ali se nitko nije na to obzirao!

Nitko nije slušao!...

Mala je petrolejka titrala pokraj mrtvačeve glave, bacajući žuto slabo svijetlo preko njega.

U protivnom kutu zgurio se Mor... Osjeća, da se s njim nešto zbiva... Zuri u ona žuta lica, oči mu se oduljuju, lice poprima neke čudne oblike, kojih se ne može otresti... Prilazi plaho k ocu, miluje ga i ljubi u lice govoreći:

— Ne! Ne ćemo otići. Ne ćemo trebati otići. Mi ćemo ostati...

Probudi se oče, probudi!... Sve je opet ko i prije!... Samo se ti probudi — samo se ti probudi!

XII.

— Mor!

— Mor! Mor!

Šu je dozivala pred kolibicom, ali se niko nije javljao. Prozori bijahu zastrti zastorima. U blizini ne bješe ni žive duše. Po dolini padahu prvi mračci i prozirne sjenke. Miris livada dolazio je nošen povjetarcem i lagano se prosipao, ali ga Šu nije osjećala. Stajala je tupa i shrvana. Bez ijedne ideje. Duša joj bijaše prazna, ona ju je osjećala kao bol. Kao težinu sopstvenih boli, kojima ona ne zna uzroka. Možda bi ih znala, kad bi on bio ovdje. I kad bi sve drugo bilo san. Ali je danas sve obratno. Sve je okrutno, a opet tako nedokučivo i bolno kao sama ljubav. Možda je i bolje, da ga nema. Da mu ne mora to reći. Možda se on još nada, da će otac pristati, da ostane. Ne, Mor dobro misli. On zna, da bi vlastelin bio za to, ali je Arno tu. On ne će toga dopustiti. A bi li i Mor to učinio, da je na njegovu mjestu? Bi li on bio drugi? Zar bi on bio bolji od Arna?... Oni su zaključili, da Mor ode. Sve je

drugo bilo tek na oko. Izlika. Da bude ljepše. A možda je i to dobro! Zar bi Mor mogao podnositi, da ona i Arno zajedno živu! Ne, Mor dobro misli. Mor dobro misli, kad hoće da ode.

Pred njom je bio samo on. A ona je bila na čistu, da ga ljubi i da ga ne smije pustiti. Nagonski gonjena tom mišlju išla je u dvor. Otac ne će odbiti Morovu molbu i Mor će ostati! I opet će biti sve ko i prije!... A Arno? Ni on nije fantom, nije sjenka. I on će ostati.

Šu, Šu, kako misliš? Kako to misliš?

Čitavo prije podne razgovarala je Šu sama sobom i čekala oca, da se vrati iz šume... No ovaj put je bilo drukčije, nego se ona nadala. Otac se vratio, ali ne sam.

S njim je bio i novi upravnik.

Šu mu pruži ruku, a on je dohvati vrlo vješto i graciozno.

Dok je ona stajala pod prvim utiscima, on se nije smeo, nego je nastavio strastveno svoj govor.

Vlastelin je pozorno slušao...

— Šteta je za livade, da nisu prije kanalizirane. Kanalizacija je temelj modernog livadarstva, ali vam ni šume nijesu na korist, i uz najbolju volju one su samo — prirodni dekorativ i ništa više.

Mladi vlastelin dobro misli. Po novom agrarnom zakonu mogli biste sve izgubiti, ako šumu odmah prodate, do jeseni možete imati sav novac ukamaćen, a imanje u sigurnim rukama.

Vlastelin privuče stolac i ponudi ga upravniku.

Šu je gledala kroz prozor u daljinu.

— Da, Arno mi je i sam o tome govorio, a već je pokušao da stupi u pregovor s jednom tvrtkom u gradu, mi smo vas za to uzeli, da upravljate poslom...

— Upravnik se malo zarumenio, ali se vidjelo, da mu godi vlastelinovo laskanje.

— Prijašnji je upravnik bio vrijedan i marljiv — ali skroz nesposoban za kakve veće pothvate...

Šu nije mogla da sluša. Uvidjela je, da od Morove želje da ostane ne će biti ništa.

Lutala je besvjesno alejama oko dvora. Nije znala, kako da to javi Moru.

— Da nije Mor naslutio? Hodala je gore dolje kraj kolibice, ali niko nije dolazio. U šumi se počeo hvatati mračak. Kad je vidjela, da će uzalud čekati, krene prosjekom u dvor.

— Možda je i bolje, da mu to nisam rekla, mislila je u sebi. Možda je i sam uvidio. Nemoguće! Nemoguće!

— Što je to: nemoguće?

Šu zastane. Nešto joj je zapelo u mozgu.

— Nemoguće! Kako je to smiješno kao i sav život. I on je tako nemoguć.

— Mor, Mor!

— Kako je i to smiješno. Šaputati ime, milovati ga šaputanjem i izgovorom sopstvenih usta, a opet biti od njega tako daleko. Ona zna, da ga nikad neće čuti i vidjeti. A njegov je glas zdrav kao glas bronce i njegove su oči moćne i zagasite kao noć. Šu, Šu, patnice mala...

Ide Šu i njezin korak ide, idu oblaci vrh nje — i dan iza gora. Sve ide. Sve prolazi. Samo sjećanje i tuga ostaje...

Dan je ugasnuo, kad je stigla u dvor. Arno je bio nešto zlovoljan i nezadovoljan, ali se Šu nije obazirala. Otišla je ravno u sobu i legla u krevet. Osjećala je snažnu vrućinu.

* * *

— Kad je svanulo i svijetlo ušlo u kolibicu, Mor je znao, da mora otići i da je sve propalo.

Uzeo je mrtvaca na ruke i odnio ga u šumu. U najljepšem dijelu šume — tamo gdje je samo on zalazio — između dva panja načinio mu je odar. Pod glavu mu je stavio majčin sandučić za oprave i vijenac sitnih potočnica upleo oko sijede, mekane kose. Nekoliko sunovrata i šumarica prosuo je po

pokrivaču, koji je načinio od majčinog vjenčanog vela. Prekrstio mu ruke i stavio u njih dva mala šumska ljiljana. Oko odra u polukrug načinio je vijenac od mahovine i bršljana, a gdjegdje samo utaknuo bi po koju tratinčicu. O podne je palo nekoliko crvenih listića s drveta, koji prerano uvenuše. Sunce se prikralo ispod krošnja polako i spuzalo po tlu na starčevo lice. Naručaj ciklama, drijenka i šimšira — nekoliko makova crvenih ko sunce i različaka stavio mu kraj nogu. Lijevo i desno naslonio je po dva mala borića, da mirišu i bacaju sjenu. Sam je pripalio malo borovice i mirinog drvceta i nakadio povrh njega.

Starčevo je lice bilo blago, plaho — gotovo zaplašeno...

Mor se zgurio između panjeva u brlogu. Zagledao se i zamislio. Sluša, kako zuji šumska muha, koja je osjetila mrtvaca, šušti u lišću mravić, strvinar lepršì nad krošnjom i Mor se žurno ustaje, uzima granu i tjera muhu, odstranjuje mrava — nišani puškom na strvinara.

Već je dugi dan, a on ne osjeća ni gladi ni žeđi. Pogled mu miruje na starčevu licu, a misli mu lepršaju u daljini.

Daleko — daleko negdje kapka potočić. Kap po kap zvoni spokojno, ko da plače. Krošnje se komešaju, ptice lepršaju prestrašeno kružeći u čudu iznad starčeva odra. Stara je kuna izašla iz duplja i začudila se, da se stari upravnik ne diže, da joj ništa ne dobacuje. On nije nikad prošao mimo nju — a da joj ne bi koju tu rekao. Našalio se s njom, pljesnuo rukama, da je prestraši.

Vuk se izvukao iz Brloga, prikrao se — kad je najveći tajac vladao, da ga Mor nije ćutio... Ščućurio se na šape, pa ispružio glavu na njima i zagledao se začuđeno u starca.

— Kako su čudni ljudi! Čudni i nerazumljivi...

— Vrlo čudni!... potvrdi grab pored njega...

— Svakiput sam uzdrhtao, kad sam mu opazio lice; u snu sam se budio od straha pred njim — a danas mu je lice tako blago— ko da mi je majka... Ko da mi je najbliži rod. Danas me sigurno ne bi progonio!

I šumska je kukavica zaboravila da kuka. Tako se zbunila. Tako se začudila. Zato danas nije našla hrane pokraj kolibice — tamo su galamili i vikali neki strani ljudi.

I druge ptice i kukčići i bube, kad saznadoše, poletješe, zagmizaše prema starcu, da ga vide, šta mu je: da jošte danas nije prošao šumom, nije im ponio hrane i probudio ih zorom u gnijezdima.

Dva tri sunovrata prokljuvaše se brže ispod lišća — kad saznadoše, da nad njima leži stari upravnik.

* * *

Zvijezde su tinjale na horizontu, ali se nijesu vidjele. Krošnje. Potitravanje krošnja oduljivalo se u visine i beskraje. Za brdima je disala noć svježa i vitka ko jelenče, ali je Mor nije osjećao. Kopao je nedaleko kolibice grob za oca i prisluškivao gibanju zemlje pod lopatom. Ona se podavala i prosipala na travi ko grumenje smrvljena zlata.

U kolibici je bilo mračno. Seljaci, koji se vrzli oko nje pobjegoše, kad spaziše Mora.

Kad je Mor svršio posao, povratio se natrag k ocu u brdo.

Mjesečina se prolijevala preko vršja, ali je Mor nije osjećao.

Zgurio se i slušao, kako ga netko zove...

— Mor!

— Mor!

— Mor!

Mor ustane i pođe na prstima prema mjestu, otkud je dopirao glas, zagleda se u mrak.

— Tko me zove?

Noć ostade bez odgovora — tiha i spokojna. Ne nikoga nije bilo, ali ga je on osjećao. On je nekog

osjećao, kako stoji iza drveta i drži prste na ustima i sasvim tiho, da se jedva čuje, šapuće:

— Mor, Mor, Mor...

U dolini prođe lisica, protegne se vuk u brlogu, pa se opet sve uspokoji, smiri, stiša. Mjesec se kida u zlatnim prstenovima, ovija se oko grančica i peteljaka i prolazi zadihan preko šume...

— To netko plače?

Sluša Mor — i opet mu se pričini, da netko stoji iza drveta. Njegove su ruke vitke i rutave. On ga zove.

— Tko si ti?

— Tko si ti?

Ali nitko ne odgovara. Drvo se giba, čuje se kako korijen prelazi preko korjena i duhovi mrtvih lugara šušte u krošnjama.

I Mor se zabrinjuje, ogleda se i nešto traži. Pričinja mu se da je nešto drugo — da nije Mor. Mor — to je san, a on je biće iza drveta... Tresu mu se grudi i oči izgaraju od zaprepaštenja...

On nema ruke ko čovjek, njegove su ruke šape. Krvave vučje šape. On nije Mor. Mor je san, a on je tuga iza drveta.

Pritaji se, da zaboravi, ali ga starčevo lice sjeća svega. I opet se pričinja da čuje, kako ga netko zove.

— Mor, Mor, Mor!

Ali to nije čovječji govor. To uopće nije govor. To su otajni nerazumljivi glasovi. To je misao.

— I Mor se stište uz oca i moli. Moli zoru, da što prije dođe.

A ona je tako okrutna i dolazi polako.

* * *

Čudni ljudi! — uzdahnuo je vlastelin prolazeći s Arnom i novim upravnikom mimo novi grob kraj kolibice.

— Zemlja je još svježa!

Koga su tu pokopali?

Vlastelin je stao začuđen, nije sebi mogao toga protumačiti.

— U šumi je pokopana samo upravnikova žena. No ja sam i tad bio protiv toga, ali sam na molbe starog upravnika iznimno ovaj put dopustio.. A sad evo opet to!

Na Arnovu licu zasja sjenka zlovolje.

Pseto, koje je došlo za upravnikom iz kolibe, stade njuškati i kopati oko groba. Upravnik, misleći, da će vlastelinu ući u volju, nije ni pokušao da ga otjera.

Pseto je ostalo zabavljeno kopanjem, a vlastelin i Arno pođoše u dvor.

Te noći nije novi upravnik mogao da spava. Činilo mu se, da čuje nekoga kako se šulja oko kolibe. Izašao je višeput na polje da vidi, ali uvijek uzalud. Pseto je lajalo i zavijalo sve do ponoći. Poslije se i ono smirilo. Ali upravnik ne usne. Prevrtao se na krevetu sve do zore. Kad se u jutro probudio, dvorište je bilo puno stvari, koje on juče nije ostavio. No još većma se začudio, kad mu se na sve dozivanje ne javi pseto. Malo dublje u šumi, na mjestu, gdje je juče stajao novi grob, ležalo je ono rastrgano i izmrcvareno s ispitom krvi iz utrobe...

III.

OTAJNE SLUTNJE.

III. OTAJNE SLUTNJE

XIII.

Šu leži već osam dana. Liječnik je konstatirao jači duševni potres. Ali za Šu je to bila slaba utjeha. Ona je osjećala, da u njoj nešto umire. Što je još daleko, ali što će doskora doći. To nitko nije znao. Možda je vlastelin naslućivao, ali on se nadao, da će to vrijeme izmijeniti i izliječiti. Dok zaboravi, dok izumru i oslabe čuvstva. No uza svu nježnost, koju je iskazivao prema njoj, osjećao je vlastelin, da nešto lebdi između njega i kćerke, što ih dijeli i razlučuje. Ko neko zlo čuvstvo i predosjećanje. Da. On je slutio, zašto je Šu sumorna. Ali on toga nije htio pokazati, nije smio da popušta čuvstvima — ako je htio, da je otme Moru i spase čast. A Šu je ležala i slušala kako prolaze dani. Oni su bili bez vrijednosti. Monotoni, sivi i jednolični. Bez vrijednosti, bez sjaja i bez bola. Mrtvi komadi rastrganih oblaka. Dvorac je mirovao i pod nebom i ona u njemu. U dolini su šumorili jablani, i radnici su vikali na žene. Sve je prolazilo, a on nije dolazio. Nestalo ga — i niko nije znao za njega. Niko nije znao, kamo je otišao i gdje je. Ipak se ona nadala. Da će doći, da se oprosti, da je još jednom vidi; ali njega nije bilo. Prvi, drugi i treći dan. Nikad ga nije bilo. A ona je čekala. Ali Mor toga nije znao. Možda je znao, pa nije htio. Možda je uživao, da se ubija, da trpi. Ali Šu bi bila vesela, bila bi mnogo vesela, da je bar jednom došao. Možda bi sve drukčije bilo. Možda se to ne bi dogodilo. Danas je sve mrtvo. Ona sluša, jer mora; gleda, jer oči otvara svjetlost. Ali ono nema čara, nema više ideja. Sve je pusta ži-

votna mehanika, sve je instinkt bez poezije, bez ljubavi i čežnja. Sve je gluma i matematika. Vlastelin dolazi i odlazi. On je zabavljen poslom. On je apsorbiran upravnikovim idejama.

Kad se podveče vraća, on o svemu izvještava Šu. Ona ga sluša, ali su njene misli dalje. On to osjeća, pa ustaje i bude zamišljen, zamišljeniji no obično. Šu toga ne može kriti. Ona bi htjela, da pokaže trunka zanimanja, ali joj to ne uspijeva. Uvijek joj neki grč iskrivi crte lica. Pa je tako žalosna, ona i otac. Arno dolazi svaki dan. I on osjeća, da se nešto zbiva. Da nešto lepršu mraku i miriše po svijećama i uvelom cvijeću. No i on se tješi. I on vjeruje, da će biti dobro.

Posao s tvrtkom za prodaju šume teče najbolje. A to je glavno. Vlastelin se mnogo ne miješa i posao je tim lakši. On je zabavljen novim prospektom kanalizacije. To ga toliko zabavlja, da zaboravlja na sve ostalo. Tako prolaze dani. Sve teče po određenom zakonu. Pa se nekad pričinja svima, da tako mora biti. Tako i nikako drukčije. Tišina se spustila na dvor, sunce prolazi iznad njega. Arno odlazi često u grad, sastaje se s upravnikom i s njim ugovara o eksploataciji šume. On je sve zadovoljniji i veseliji. Vlastelin se bavi velikom narudžbom sjemenja za livade, a Šu leži i čita, pa se i njoj često pričinja, da tako mora biti. Ma da je sve ono oko nje neprirodno, na silu sakupljeno i postavljeno. Ali se uvijek nađe neki kompromis. I oni se ugibaju jedan drugome i idu u nekoj određenoj daljini. Oči im se susreću i izbjegavaju, a govor teče prisiljeno glatko. Šutnja je najbolji drug. Ona se šulja alejama i sobama, drijema uz kamin, pada po salonu i tapetama. Ko zlo predosjećanje, ko zao nemir. Svi bi htjeli dane, koji će doći. Htjeli bi da su već prošli. Da vide, kako će se sve svršiti. Težina lebdi u zraku. Sad ko sunce. Sad ko ptica, koja podsjeti na ovo i ono. Prostre se preko duša, pa ih ispija i mori. I svi tada ćute nešto sa sobom. Sjenu, koja se vuče i ne ostavlja nas. Njezin podmukli korak i suvereni smiješak. A kad prođe noć i novi dan i ona je opet tu i nitko ne može da je makne, da je presiječe i da se riješi sjene svoje... I bude nemiran i jedan i drugi. Svi budu nemirni i nezadovoljni i svi šute.

Oko dvora se kupe ljudi i tuže se sad na ovo, sad na ono. Vlastelin osjeća, da nešto nije u redu, ali nema snage. Njegova je volja igračka na vodi.

Sunce je već granulo, kad se Šu probudila. Vlastelinov glas dopiraše iz salona... Tamo su bili neki ljudi. Jedan je govorio plačljivim glasom:

— Kravu mi je ubio. To prijašnji upravnik ne bi učinio.

Šu podigne glavu i stade slušati.

Među ljudima nasta komešanje.

— U moj je bunar bacio otrov...

Nasta tišina.

Iz kuta se javi slabi ženski glas.

— Žito mi je u stogu zapalio...

Šu je očekivala očev glas. Ali on nije dopirao kroza zid.

Osjećala je, da se nešto lomi u njemu.

Ljudi su govorili i tužili se. Na čas bi umuknuli, pa bi se opet javili. A svaki je glas bio prebit ko duša, iz koje je potjecao. Zalepršao bi, izgubio se ko da ga nikad nije bilo. Za njima bi se javili novi glasovi, novi uzdasi, nove pritajene boli. A ona je osjećala oca kako pogrbljen stoji i gleda zbunjeno u lica. A ta su lica ozbiljna i bolna. Ne, on ih ne može prezreti. On bi ih mogao štovati. A ipak mu sve to izgleda kao bajka. Ko san. Zar bi se uistinu što takva moglo desiti? Nikad se to nije prije dešavalo.

Šu je čula korake — i osjetila kako otvaraju vrata na njezinoj sobi...

Njezin se pogled čudio i pitao...

— Čula si, što su govorili?

Šu potvrdi glavom.

— Ali ja toga ne razumijem, tko bi to mogao biti?

Vlastelin se zamisli.

— Novi mi je upravnik javio, da mu je netko ubio psa. To je već drugi. Jednog mu je ubio treći dan, kako se doselio u šumu. Sva drva, koja složi kraj kuće za dvor, dođe netko pa ih kroz noć razbaca. Danas su mi se tužili seljaci, da im je netko pobio blago u livadi kraj Pločnice. Svaki dan ponešto. A niko ne zna ništa da rekne.

— A ljudi?

— Oni sumnjaju na novog upravnika. A drugi praznovjerniji misle, da je u šumi vukodlak. Jedan me pače uvjeravao, da ga je vidio noću u šumi.

— Ipak je to sve tako čudno. Ja ne mogu toga sebi nikako protumačiti.

— Rekao sam upravniku da uhodi kraj kuće i pazi, pa da mi javi ako što sumnjivo vidi. No do danas mu nije uspjelo otkriti ništa. Kadgod sjedi i čeka, ne čuje i ne vidi nikoga. A samo jednu noć, kad zaspi, već se štogod dogodi...

Vlastelin se uputi prema prozoru.

Seljaci su stajali u aleji i razgovarali. Glasovi su im bili zabrinuti i polomljeni. Jedan je pitao pogledom dugoga, kao da bi htio otkriti u njemu ono, što mu samom nije uspjelo. Uzdasi su dopirali u sobu i rasplinjivali se u nijansama jesenjeg dana.

Vlastelin i Šu stadoše slušati.

— Da samo ne bude i gore! govorio je plahi ženski glas.

— Nekoliko seljaka, koji su stajali po strani, pristupiše bliže da čuju.

— Pripovijedaju, kad se zamrači, da izađe na livade. Čas hodi dvonoške ko čovjek, čas opet četveronoške. Neuk čovjek bi mislio, da je dijete po glasu. Plače baš ko dijete, da zavede ljude. Kad ogladni, laje ko pseto i hodi šumama bijesan.

— A da ga tko uvreba, pa da puca, — javi se sitan muški glasić.

— Pucali su lugari, ali mu ne naudiše ništa.

Puščano zrno ne probija njegove kože. Nego da je tko tako smion, pa da mu se prikrade za mlađaka mjeseca, kad spava u brlogu i da mu glogovim kolčićem pribode nogu o dječju maramicu poškrapanu psećjom krvi, tad bi morao umrijeti. Ali to je teško, jer on rijetko spava, a kad se pomladi mjesec, onda je vrlo oprezan i pažljiv. Teško će mu se tko prišuljati, a da ga ne bi osjetio.

— Ja sam čuo, javi se prosijed radnik, da vukodlaci ispijaju psima krv — i da su oni pola ljudi, a pola pseta, ali da ne ubijaju blaga i stoke po livadi — kao što se to dešava nama. Pače da gaze usjeve ili pale žito u stogovima. Ja mislim, da to nije vukodlak. To mora biti nešto drugo.

— Novom je upravniku razderao već tri pseta — javi se netko...

— I mom je susjedu nestalo njegovih pasa — poviče ženski glas.

Ljudi se stadoše meškoljiti i namještati. Pripovijedanje ih je još više zbunilo. Nitko nije znao, koliko ima u tome istine, a koliko bajke i naklapanja, koje je prirođeno čovjeku. Ali im se na licu vidjelo, da su zabrinuti i zbunjeni, ko ljudi koji lebde između realnosti i sna.

Vlastelin se okrene od prozora. Smiješak mu je lebdio na usnama.

— Eto vidi, kako oni sude o tome! I najveće nemogućnosti oni će primiti za istinu.

— Šu prođe rukom preko čela...

— A što drugo mogu? Oni znaju, da drugčije ne će biti, da im blaga ne će nitko povratiti, pa se bar time tješe. To im je sve, što im nitko ne može oteti na ovom svijetu. A i ti. Što možeš ti? Možeš poslati upravnika da uhodi i pronađe, tko nam to čini zlo, a drugo ništa. A hoće li ga on pronaći, to je opet drugo pitanje. A čovjek traži bar nešto u svom bolu, u što da se osloni, pa bilo to san, bajka ili fantom u uzduhu.

Vlastelin je bio u neprilici. Zar mu se tko tako uistinu osvjećuje?

U dvor uđe kočija. Arno se vratio iz grada.

Vlastelin pristupi krevetu i poljubi Šu među oči.

— Poći ću na livade, da vidim kako napreduje posao. Zanima me, ima li možda i kod upravnika što nova...

Šu sklopi oči...

— Učini, oče, što prije nešto, samo da se ljudi smire.

— A ti?

— Ja? Šu ga pogleda sa začuđenjem...

Vlastelin je mislio na Arna, ali se odmah pokajao. Osjetio je, da je rana još svježa i da nije zaboravila Mora.

— Vlastelin ne odgovori. Prisiljen smiješak zatitra mu oko usana.

— Ali ga je Šu dobro razumjela. Ona je znala, što je on mislio i val tuge razlije se površinom njezine duše.

XIV.

Spustila se noć vrh šume. Šumore krošnje u ponjavama oblaka i sjena, sve prokisle i mokre od kiše i vlage. Potoci se ruše u daljinama i teku bučno u Pločnicu. Krupne kapi kiše klize kladama, klokoću kolosijecima i krševima. Zaspale su ptice i cvijeće Selo spava, blago i psi i životinje. Sve spava. Samo s južnog brda vlastelinovih šuma fijuče vjetar, i ševar i šikara puca. Netko ide. Šulja se, provlači, dašće. Njegovo je lice u pomrčini, samo mu se oči crvene ko žeravke. Kad stane vjetar i on stane, načuli ušesa i sluša, pa se lagano, lagano spusti i pritaji u brlogu kao da ga nema.

Budi se bolesna vučica u brlogu — proteže se i njuši.

— Čovjek!

— Negdje je u blizini čovjek!

Vučići poizdizali male vlažne njuške.

— Čovjek?

— Tako miriše čovjek!

Stišću se oko majke i šute. Tajac prolazi brlogom.

— Negdje se u blizini miče mahovina, nešto tapne, zaškrine nešto ko prsa, kao mjehovi, pa se opet smiri.

— On je jak?

— Na čitavom svijetu on je najjači!

Vučići okreću glave prema majci i zapanjeno je slušaju.

— Jednim bi nas udarcem sve oborio...

— Samo ljubav je jača od njega.

— Ljubav?

— A što je to ljubav?

Vučica ćuti, kako joj se ježi koža i udara bilo. Zubalo joj uhvatio grč i ne može da ga otvori.

— Ne mogu vam to reći.

— Juče me je metnuo na svoja prsa i sunčao se sa mnom — i ja ga se nisam ništa bojao. Zar je on samo po noći strašan?

— Zašto se mi njega bojimo? On hodi ko i mi, hrani se kao i mi, a kažeš nam, da nije kao mi i ostale životinje.

— Zašto se on zove čovjek?

Noć se njiše i diše i prokapljiva i tužna ko suza s neba šapuće nešto tajanstveno i žalosno.

I stara vučica zaboravlja da odgovara, pruža prednje noge i polaže na njih glavu i sluša. Sluša što pripovijeda noć.

* * *

Upravnik natoči čašu vinom. Zatim pridigne svijetlo nešto bolje i zagleda se u kazaljku sata. Sat je pokazivao jedanaestu. U šumi je bilo sve tiho i spokojno, samo gdjegdje moglo se čuti, kako zvone krupne kišne kapi među gustim krošnjama. I lavež pasa, koji se svako veče prikradao iza seoskih ograda, davno je izostao. Upravnik je prestao čitati. Smela ga je tolika tišina. Nikad, otkako se nalazi u vlastelinovoj službi, nije osjetio takove tišine i sa-

moće. Toliku tišinu, da je osjećao potrebu da nešto reče, da čuje svoj sopstveni glas, da se potsjeti, da nije sam. Nije bio praznovjeran, nije se bojao duhova, ali mu je danas tako nekako oko srca, da bi najvolio nekud otići. Nikad još nije osjetio toliko praznine u ovoj sobi, u kojoj je živio njegov pretšasnik — o kojemu su mu pričali gotovo bajke. Upravnik bi i dalje mislio, ali se nenadano prenu.

— Za kućom se nešto srušilo.

Upravnik se vidljivo lecne! Možda mu se to samo pričinilo. Možda zato, što toliko razmišlja o tome. Ustane i pođe prema prozoru i lagano ga otškrine.

U šumi je međutim bilo tiho, potpuno tiho. Čula se samo Pločnica kako šumi nabujala od nagle kiše i potoka, koji su se slijevali u nju... Krošnje su mirovale i zrak je vonjao po svježim gljivama.

Nije to prvi put, da mu se dešavaju te stvari. Nakon mjesec dana kako se nalazio u službi dogodilo mu se, da u jutro nije mogao izaći iz kolibe. Pred vratima su bile navučene klade i balvani, koji su priječili svaki prohod. Te je noći bio kod njega i Arno s Minjočkom — i niko nije osjetio ni osjetio, da tko vuče klade i postavlja ih pred vrata do jutra, kad su morali prizvati težake, da im oslobode vrata. To se ponovilo više puta, no on nije svemu tome podavao veće važnosti. Shvaćao je to kao vrlo uspjelu šalu, koja mu se tek onda ogorčila, kad je jedno jutro ostao bez prozora na kolibici. Nikad on nije znao, kako i kad su nestali. Pseta nije držao, a ako ga je i nabavio, već mu je drugo jutro bilo razderano i ogrezlo u krvi. No kad bi ga i htio nabaviti, teško bi to išlo, jer se to isto dešavalo i u selu sa seoskim psima. Ljudi ih nađoše razderanih utroba i ispijene krvi.

Kad je to priopćio vlastelinu, ovaj je bio prenerażen. No ni on kao da nije podavao tome neku naročitu važnost. Nije se sjećao, da bi se kad što slična dešavalo otkako je on ovdje.

Jedini, koji na ta pripovijedanja nije bio ravnodušan, bio je Arno. On je tvrdio, da to nije nikakva šala nego nečija proračunana zloba, osveta — i da bi svi, a naročito vlastelin, morali biti na oprezu.

On bi govorio:

— Duh ne ubija pasa i ne nosi klada i balvana. To je i djeci jasno.

— No, pa tko bi to mogao biti?

— Ja mislim, da je to Mor, sin prijašnjeg upravnika.

Vlastelin mahnu rukom:

— Bajke. Sve su to bajke. Gdje bi to stari upravnik dopustio? A drugo je, Mor je školovan čovjek. To je isključeno.

— Svi su se slagali s vlastelinom — samo je Šu postala od tog vremena nemirna i zamišljena.

Nije joj to nikako išlo iz glave.

Ta zar bi to zbilja bio Mor? Zar bi on to mogao činiti? Uza svu fantaziju — ona se ipak ne bi mogla riješiti te misli.

Upravnik zatvori prozor, dohvati knjigu da čita, da se riješi misli. I opet mu se pričini, da je netko bio pod prozorom. Prevrnuo je nekoliko listova — ali čitanje nije išlo. Zapali cigaretu i legne na krevet, da tako dočeka Arna. Arno je imao doći oko 11 sati. On češće dolazi k njemu, a njihovo je poznanstvo vrlo dugo. Još u vojsci imali su zajedno jednu ljubovcu, a poslije, kad je Arno prokartao svu očevu baštinu, postadoše nerazdruživi. Prolazili bi po svjetskim kartašnicama, gdje bi hvatali svoje žrtve, a u društvu bi se držali kao da jedan drugog ne pozna. Prošle su se godine uputili na francusku rivijeru, gdje su se upoznali s Minjočkom. Šu i ona bijahu zajedno, pa se tako i Šu našla u njihovu društvu. Za kratko vrijeme uspjelo je Arnu da se približi Šu, a njegova prirodna vještina osvajanja djelovala je i na staroga vlastelina, koji se nije mogao braniti, tako da je Šu jednog dana stavljena pred gotov čin: ili da primi, ili da odbije ruku mladog plemića.

Šu se branila, ali je otac bio uporan i takav je ostao. Držao je, da je to jedan momenat, da otrgne Šu od Mora, kojeg je i on doduše volio, ali nije mogao dopustiti, da mu postane zetom. Znao je, ako bude oklijevao, da će biti prekasno, zato je upotrijebio sav svoj autoritet, da uspije i da je što prije vjeri s Arnom. Arno je opet računao na miraz i izgubljene pozicije i vjerovao, da je to jedini logički izlaz. No prije je trebalo prodati neke vlastelinove šume, da se vrate dugovi i koji procenat zasluži.

Arno je računao s vlastelinovom dobrotom i sa svoticama. Ali je ubrzo uvidio, da ne će tako lako ići s vlastelinovom otpornošću, to više, što je vlastelin bio poznat kao konservativac, koji se vrlo teško odlučuje na kakve nove reforme i promjene. Uza svu spretnost, kojom je nastojao da uđe starom vlastelinu u volju, išlo je to vrlo polako, a rok prvih mjenica bio je skoro na domaku. Vlastelin je dobro znao, da Arno nema nikakvih posjeda; on mu je to sam priznao, ali nije znao, da je Arno i preko toga zadužen na kartama, a da kod toga ima i njegov novi upravnik dobar dio, te da postoji opasnost, da oba odu u zatvor. Zato je Arno nastojao, da pod svaku cijenu sklopi sam pogodbu s kojom tvrtkom, kod koje bi zaslužio svoj procenat i tako vratio dugove, da to stari vlastelin ne bi znao. U tu mu je svrhu imao poslužiti i novi upravnik, koji je imao djelovati na starog vlastelina, da pristane na Arnov prijedlog.

Upravnik je ležao i razmišljao još koje vrijeme, kad zakuca Arno.

Upravnik poskoči i otvori:

— Dugo te nema!

— Kako dugo, ta tek je jedanaest prošlo.

Upravnik se okrene:

— Jesi li dobro zatvorio vrata?

— Radi vukodlaka?

— Lagano je tebi biti u dvoru ravnodušan, ali dođi jednu noć ovamo, pa ćemo vidjeti tvoju ravnodušnost.

— Dakle imaš još kojekakve neprilike...

— Arno uze samokres sa stola, okrene ga i opali tri hica u strop.

— Zašto ne pucaš, kad šta čuješ?

— Pucam!

— Pa?

— Ništa! Ništa ne vidim. Kad istrčim pred kuću, sve je opet tiho i mirno kao da ništa i nije bilo. Prije mi je to bilo smiješno i naivno, danas mi već ide na živce...

Arno legne na krevet i zagleda se u strop, koji se još pušio od opaljenih hitaca.

Upravnik izvadi još jednu čašu.

— Dakle — što si uredio s tvrtkom?

Arno se podigne i osloni na ruke. Oči su mu bile velike i sjajne ko u vrućici.

— Oni pristaju, sasvim prirodno. Znaš i sam, kad ne bih bio prisiljen, nikad im uz ove uvjete ne bih prepustio šume, samo je stari vlastelin neraspoložen. I njemu se čini ta ponuda premalena. Rekao je, da bi najvolio da sam tu stvar uredi.

— Upravnik stade zamišljeno hodati sobom.

— Na koncu ćeš mu morati reći što je na stvari.

— Čini se tako. Ne znam, kako će to djelovati na Šu, kad za to sazna. Mjenice su već na domaku.

Arno se spusti na krevet i zamišljeno zagleda u daljinu.

— Jesi li ti šta razgovarao s njim?

— Ponudio sam mu, da procijenim šumu. Nekako teško ide. Čini se, da si ti premalo aktivan.

Arno mahnu rukom.

— Ne razumiješ ti taj gospodski duh.

Upravnik se ugrize za usnicu. Osjetio je, da se to tiče njega.

— A Šu?

— I ona je saglasna s ocem?

Upravnik se čudio.

Pa to je razumljivo za svakog, samo ne za tebe. I ti si jedan od onih, koji misle, da vlasteoske kćeri

ne moraju ništa drugo znati osim Šopena, Lista, Griga i francuskih klasičnih romana.

— Dakle iz svega ne će biti ništa.

Arno ustane i ispije na dušak čašu vina.

— Vidjet ćemo. Što nam drugo preostaje?

— A zar je trebalo uzimati predujam?

Arno se zamislio. Bio je vidljivo zabrinut i zbunjen. Uzimao je čašu za čašom i pio.

Upravnik je hodao gore i dolje.

— Ja sam mu razlagao, da je kvaliteta nizinskog hrasta podvržena svim mogućim bolestima — i da mu je cijena manja, nego što on misli.

— A ako stupi na snagu zakon o agrarnoj reformi?

— Onda smo izgubili i mi i on! To je bar jasno. Zato je ludo odgađati stvar!

Upravnik unese nove boce vina.

Arno nastavi, ali mu vino stade oduzimati govor.

— Tvrtka će doći, da pregleda sav materijal... Upravnik zastade.

— A što će na to vlastelin?

— Pa — ništa! Zar on mora znati, zašto su došli?

— Toga nam nije trebalo.

— Bolje je i to, da smo uzeli predujam, nego da sjedimo oba u zatvoru.

Arno je bio crven i ljut.

Upravnik je to opazio, pa zapjeva neku njemačku pjesmicu...

— Zašto nije došla Minjočka?...

— Minjočka?

— Ona je đavo!

— Ona je vrag!

Arno se nasmija i red bijelih zubi zasja se ko alabaster.

— Divna je s boka...

— Ona je samo divna i ništa više...

— No što bi još btio?

— Arno dohvati čašu i tuga mu se prosu po licu. Oči mu planuše i čaša puna vina prsnu bučno o pleter upravnikove kolibice. Stakla se rasuše u tisuću komada.

Upravnik se još nije snašao od prvog uzbuđenja, kod puče staklo na prozoru vrh njegove glave i velika hrastova klada uleti u sobu, pade na stol i sve isprevrnu.

Nasta zaprepaštenje i panika.

Arno otrča u kut i tamo zastade uzbuđen bez misli.

I upravnik je najprije zastao, no zagrijan vinom, ubrzo se snašao, dohvatio pušku i istrčao pred kuću.

Oko kuće bijaše tišina. Krupne kapi kiše prokapljivahu u krošnjama, što se ponjihavahu u mraku. Vrativši se u kolibu opazi odmah, da od današnje zabave ne će biti ništa. Arno se spremio na polazak. Bio je vrlo uzbuđen.

Hodao je gore dolje držeći ruku na samokresu.

— Ništa nisi opazio?

— Ništa! Ko da je sam vrag!

Arno zakima značajno glavom.

Upravnik ga nije zadržavao. Pošao je s njim prema dvoru, da mu bude ljepše. Kad se vratio natrag u kolibicu, zastao je zaprepašten.

Na proozru je bila postavljena stara vratnica, koju je skinuo, kad je došao ovamo.

Dugo je u noći slušao i prisluškivao, da što otkrije, ali ništa više nije čuo. Tek pred dan zaspi vrlo nemirno.

* * *

Kad je Arno ušao u dvor, opazio je, da se i tu nešto zbilo. Služinčad je trčala hodnicima i ulazila i izlazila u sobu gdje je spavala Šu.

Arno uđe oprezno u sobu, da ga tko ne opazi i osvježi se hladnom vodom. Polako otškrine vrata i na prstima pođe do Minjočkine sobe. Soba je bila prazna. Izlazeći iz sobe sretne je na hodniku blijedu i zbunjenu...

Minjočka je jedva disala:

— Gdje ste tako dugo, vlastelin je pitao za vas.

— Arnu klecnuše noge.

— Šu je pljuvala krv.

Arno je osjetio, kako mu ruke postaju hladne i duge...

Stajao je satrt i nemoćan.

— To su tako čudne stvari, što se u zadnje vrijeme dešavaju u dvoru.

— Ja sam upozorio vlastelina...

— Ali molim vas, tko sad u to vjeruje? Zar vam to sve ne izgleda ko bajka?

Vidjela je, ona tvrdi — i sobarica tvrdi, — da je vidjela na prozoru nešto užasno i strašno. I to ju je tako uzrujalo, da je pljunula krv.

— Kad se to desilo?

— Pred jedan sat. Svi smo već pozaspali, samo je Šu čitala u krevetu.

Arno se zamislio. Nije mu to išlo iz glave.

Minjočka pođe u svoju sobu.

Kad je Arno ušao u sobu, gdje je ležala Šu, stari mu vlastelin dade rukom znak da izađe.

— Vidio je samo boju njena lica — ono je bilo prozirno — bijelo i žuto kao stearin.

XV.

Šu je baš te noći bila budna dulje no obično. Htjela je da dovrši čitanje Dodeovih zapisaka, koje je dobila na poklon od oca za imendan. Krošnje su poigravale i greble po zidovima sa sjeverne strane dvorca. Zavjese su poigravale na lakom povjetarcu kraj otvorenog prozora i tek dobar sluh mogao je čuti u alejama, kako netko hoda i pijesak škripi pod nepoznatim teretom. Šu se višeputa pričinilo, kao da se nešto suče uza zid prema njezinu prozoru, no ona se nije na to osvrtala... Čas iza toga došlo je ono. Tako nenadano, da nije imala vremena, premda misli, da zadrži išta od toga u svojoj svijesti. Zavjese su se stale razdvajati polako, tako polako kao u snu, a opet tako brzo i jezivo, da nije dospjela da koga pozove, da vikne ili da pobjegne.

Kriknula je, krv joj je sunula u glavu. Ništa se više nije sjećala. Sobarica, koja je ušla na njen krik u sobu, pobjegla je bez glave i stala vikati i dozivati na prozoru.

Zavjese se za to vrijeme opet zatvoriše i stadoše poigravati na vjetru, kao da ništa nije ni bilo. Čulo se, kako je nešto bubnulo o tlo ispod prozora, zastenjalo i nestalo nekuda prema šumi.

Kad je Šu došla k sebi, osjetila je slan okus krvi u ustima.

Otac je stajao kraj nje blijed i zbunjen i lagano joj otirao krv, koja bi joj od časa do časa navirala.

Sobarica je pripovijedala prestrašenoj služinčadi.

Stari je vlastelin bio kao bez glave, nije znao kako da sve to protumači.

— Njušku sam vidjela! Pravu vučju njušku!

Tajac prođe kroz družinu.

— Glava mu bijaše golema, crna kao od tučene bronce, a oči sjajne kao dijamanti.

Sobarica prekri oči rukama.

— A disao je tako snažno, da je sve podrhtavalo u sobi...

Kad je došao Arno iz šume — Šu je već spavala. Vlastelin je sjedio kraj nje vrlo satrt i zamišljen. Razmišljao je o svemu, što mu se dogodilo u ovo zadnje vrijeme. Sjetio se i upravnikova pripovijedanja o događajima u šumi, kojemu nije prije podavao nikakve važnosti. Sve ga je to tako zbunilo i ražalostilo. Naročito kćerino stanje. Sad je tek uvidio, da se prevario, kad je mislio, da će Morovim otpustom biti riješeno pitanje njezine ljubavi. On nije nikad vjerovao, da bi Šu toliko mogla ljubiti Mora, ali se tješio, da će to sve vremenom proći i da će se napokon smiriti sa svojom sudbinom... Međutim iz dana u dan bilo je sve obratno. On je osjećao, da ona trpi, ali mu to radi odgoja nije mogla predbaciti, nije imala toliko snage, da se odupre njegovoj volji — i da bude, kako ona želi. Ona je voljela i trpjeti i pregarati nego da to učini.

I sam je rad toga mnogo trpio i stradao, a to je bilo uzrokom, da se i protiv svoje naravi bacio na izvođenje upravnikovih reforma u ekonomiji, samo da apsorbiran intenzivnim radom zaboravi na to. Ma da je bio od naravi proračunan i škrt, nije štedio novaca ni radnika, i sam je forsirao rad. I ako se Arno vladao pred njim potpuno korektno, bio mu je dobro poznat odnos prema Minjočki. Bojao se samo, da Šu za to ne sazna. Ipak, uza svu pažnju, nije se moglo to dugo pred njom skriti. Ona je za sve znala, ali joj odgoj nije dopuštao, da o takvim stvarima govori ocu, bojeći se, da ga sama ne ražalosti i rastuži. Podnosila je strpljivo, krijući pred ocem i Arnom svoj pravi osjećaj.

Umor se prostro po sobi. Svjetiljka povrh kamina stade umirati polako ko sjenka. Tužne žute boje padoše po krevetu i zidovima.

Stari se vlastelin trgnu iz misli i brzo pristupi krevetu...

Sat je izbijao 2 sata po ponoći.

Šu je ležala i gledala u strop. Pogled joj je odavao studen, koja prožima kosti.

— Želiš li štogod, Šu?

Šu upravi pogled prema ocu.

Vlastelin zadrhta i ponikne duboko očima. Oćutio je, kako se u njemu nešto kida i krvari ko živa rana. Dohvati nemoćno stolac i zaplače tiho i gorko.

— Kćeri moja, mala kćeri moja!...

Niz toplih suza prosu se preko starčeva lica...

— Oče, pripovijedaj mi nešto. Ovdje je tako strašno, kad se ne čuje čovječji glas.

Vlastelin je plakao...

— Da, ovdje je tako pusto i tude...

Djevojčine se zjenice raširiše ko ruže u zoru.

— Ti si ljubio našu majku oče, zar ne?

— Vlastelin podigne glavu i značajno je pogleda...

— Kakvo je to pitanje, Šu?

— Vidiš, oče, takve mi smiješne misli dolaze već dugo na pamet. A tebi je čudno, kad te tako pitam?

Vlastelin je šutio. Nije znao, što da joj odgovori.

— Tebi je žao što sam obolila, ja sam sretna. Vidiš, kako je i to čudna stvar. Baš kao i ona prva.

Vlastelin je uhvati za ruku. No ona je ostala hladna.

— Ti misliš, da sam u vrućici? O, ne! Ja govorim potpuno pri svijesti.

Ti si htio da pođem za Arna, a znao si da volim drugoga. Sada ne ću poći ni za jednoga. Biti ću samo tvoja. Samo tvoja ću biti. Kao kad sam bila mala, kad si me učio hoditi.

Šu mu uhvati ruku i uzbuđeno je poljubi.

Vlastelina obasuše suze...

— Sjećaš li se, kako mi je Mor donosio cvijeće, i kako je bio spretan? On je bio tako dobar i mio. Tako privržen, ko pas. Pa ipak sam ja bila s njim zla. Ne. Ti misliš, da si samo ti bio nepravedan prema njemu. Ja sam bila više. Ja sam ga najviše ljubila i najviše mu zla učinila. Nikad mu nisam pokazala, da ga ljubim. Nikad nisam bila prema njemu — nježna — ni toliko, koliko prema najindiferentnijem čovjeku, kojeg bi srela na putu. Nisam to mogla. Ne znam zašto. Ne znam ni danas zašto sam bila takva, ma da sam ga ljubila kao nikog na ovom svijetu...

Vlastelin je uze ljubiti i milovati, da se primiri. Bojao se da joj toliko uzbuđenje ne bi naškodilo.

Već je i zora ušla u sobu, kad je ponovno zaspala.

* * *

O podne je došao liječnik i ustanovio jači proces na lijevoj strani pluća.

Vlastelin je bio utučen.

— Molim vas, zar zadnji put nije bilo još ništa?

Liječnik je slegnuo ramenima.

— Uvjeravam vas, da još nije bilo ništa! Najbolje će biti, da odmah pođete u Davos.

Dok se štropot doktorove kočije gubio na cesti, vlastelin je ostao skamenjen i sam. On je znao da je stanje ozbiljno, ali da će biti takovo, tomu se ni u snu ne bi nadao. Pošao je turobnim, teškim korakom prema njezinoj sobi.

Zavjese su bile spuštene do tla, na kojemu su poigravale ko krila neke velike bijele ptice. Šu je bila dobro upućena u svoje stanje, ali joj se na licu nije opažala ni najmanja zabuna. Naprotiv bila je vrlo mirna i sabrana.

Vlastelin pristupi krevetu:

— Šu, ti si sporazumna...

Šu zaklopi oči ko dva topla potočna cvijeta...

— Da, samo da to bude što prije.

Vlastelin se okrene, baci još jedan pogled po sobi i svim stvarima u njoj, kao da se posljednji put od njih oprašta, i pođe u radni kabinet.

Posvršavao je neke najvažnije stvari i uredio sve što je potrebno za put.

Podveče izađe da se prođe i malo razonodi.

Išao je cestom pod brdo u dolinu, gdje su radnici prekapali livade. I nehotice mu dođe na pamet pitanje: Za koga sve to? Za koga sva ta reforma s ciljem obogaćenja? Za njega? Nema li on svega na pretek? Ili za nju? Što će njoj bogatstvo? To ga još jače rastuži, pa okrene putem na drugu stranu prema staroj, sumornoj šumi, koja je gorjela u ranim večernjim bojama. Iz livada i vinograda dopirala je pjesma zričaka i miris rane jeseni, koja se ko šapat dozrelih usana širila krošnjama drveća i naličjem dozreloga voća i otave. Uza svu ljepotu prirode ostade ovaj put potpuno tup, tuđ samom sebi — hladan bez osjećaja. Išao je nogu pred nogu.

Došavši uveče kući, dade prenijeti svoj krevet u sobu, gdje je spavala Šu. Strepio je, da joj se opet što ne dogodi.

Šu se dobro osjećala. Naročito ju razveselila očeva ideja, da bude uz nju cijelu noć. Ali vlastelin, kao da je prvi put u životu osjetio, da ima dijete.

Kao neku slast i strah pred nečim, što je moćnije i jače od njegove ljubavi. Osjetio je bliskost smrti i svu veličinu njezinu. A koliko i koliko nježnosti i pažnje mogao je posvetiti i djetetu i sebi već davno prije! Zar mu je smrt to morala otkriti? Zar bi se on prije sjetio, da bude prema njoj pažljiv i nježan i da pokori svoje nazore njenim čuvstvima?

— Oče, prenu se Šu, vidljivo vesela i dobre volje, komu ćeš prepustiti upravu imanja dok mi odemo u Švicarsku?

Vlastelin je poljubi u čelo i blago prođe rukom preko kose...

— Onomu, koga ti misliš!

Šu se zagrozi malim prstićem.

— Oče, ti si zločest... Ja ništa naročito nisam mislila.

— Ni ja!... Ali tvoja misao o Moru veoma mi se sviđa...

Šu naškubi usne.

— Svakako je i to bolje...

Vlastelin se osmijehnu.

— Ne bolje, nego će tako biti! Mor i njegov otac opet će upravljati našim imanjima.

Na licu djevojčinu zasja plamičak zadovoljstva.

Noć, koja se spuštala sa sjevernih krila starog vlastelinskog dvora, bila je danas spokojna i vedra ko duša na smiraju.

* * *

Vlastelin se probudio vrlo rano.

U dvoru je već čekala komisija od tri člana, koja je došla da procijeni vrijednost šume, koju je vlastelin nakanio da proda. Vlastelin ih primi vrlo ljubazno i uvede u radni kabinet. Predsjednik komisije, stariji pogrbljeni gospodin, izradio je cijeli nacrt za eksploataciju rada, koji je sad iznio pred vlastelina. Vlastelin ga je saslušao sa zanimanjem, a kad

je izjavio, da radi obiteljskih prilika ne može i ne će u tako zamašne poslove i spekulacije, nasta opća zabuna.

Jedan od članova izvadi potvrde od tvrtke, iz kojih se razabralo, da su u ime tog posla u tri navrata podignute veće svote novca.

Vlastelin se uzbudi, krv mu udari u obraze, ali se suspregne.

— Ja nisam nikakav novac podigao, a niti sam komu dao za to vlast.

— Novac je podignut na vaše ime, a podigao ga mladi vlastelin.

— Arno!?

— On je imao neke pismene potvrde s vašim potpisom...

Vlastelin se okrene i dohvati zvonce sa stola...

Uđe poslužnik.

— Recite g. Arnu da odmah dođe u moj kabinet!

Poslužnik se udalji, ali se za kratko vrijeme vrati.

— Gospodin je naglo otputovao.

Komisija se značajno pogleda.

— Otputovao?

Kad je služnik izašao, nasta opća tišina. Vlastelin se grizao za usne, da zadrži razbor i hladnokrvnost, ali mu se vidjelo na očima, da je vrlo uzbuđen. Hodao je zamišljeno po sobi — a onda se okrenu i progovori mirnim glasom:

— Kad je tako, onda ću ja podmiriti predujam, koji ste isplatili mladom vlastelinu, a u šume ne ću dirati.

— Kad je komisija izašla, prekri vlastelin lice dlanovima. Pred njim na zidu stajala je slika njegove pokojne supruge. Ali se ovaj put ona gibala i usne joj se micale. Vlastelin je to osjećao. Kako se nadimlju grudi i zjenice šire i postaju velike i začuđene! Ruke joj postadoše duge, prozirne i tanke ko štapčice u ljiljana pred smrt.

— Što ona to govori? Njezin je govor nestvaran, samotan. On ga osjeća. Osjeća, kako ga boli... A njezin je govor milovanje, spokojno prolaženje kroz intimu večernjih soba. Kad boje u depresijama gasnu i umiru. Ona je tu. U jednom atomu zraka. On je ćuti, kako mu šapće. Ona se smije. Tako ona prolazi. Prolazi ko ovaj dan iznad dvorca. Čas pun sunca, čas opet sjena i tišine. U svim nijansama boli i radosti. Tako prolazi sjena njezina, dah njezin. A on je tu sam i ne može da dokuči, da joj išta rekne, da joj bude bliz.

Sjedio je dugo i tupo osluškujući svoje vlastite misli.

I podne je već bilo, kad ga je preunla buka, koja je dolazila s dvorišta. Tih i strven ušao je novi upravnik i dvaput se poklonio pred njim. Ali ga on nije zamijetio. Sjedio je jednako i tupo i zamišljeno. Kad je upravnik vidio, da se starac ne miče, pristupi k njemu i lako ga dirne rukom.

— Gospodine, svi su kanali zatrpani...

— Starac se prene kao iz sna — i začuđen pogleda upravnika.

— Kako zatrpani? — Vlastelin ga nije shvaćao.

— Sve, što smo juče iskopali s livada, noćas je netko zatrpao. Morali smo — prekinuti posao.

Vlastelin je otvorio oči, a potom ih opet zatvori. Dvije sjenke tuge zatitraše mu vrh širokog čela. Potom se okrene i doda posve tihim glasom:

— Kad je tako, otpustite radnike, a vama ću dati plaću za mjesec dana unaprijed... Možete otići!

Upravnik je slegnuo ramenima i izašao.

— Vlastelin je ostao i dalje u kabinetu i nije izlazio. Radnici su spremali stvari i razgovarali bučno o zadnjem događaju odlazeći cestom prema gradu.

Spuštala se prva rana večer. Barokni je dvorac stao umirati u bojama. Šu je ležala i čekala oca. Kad je napokon ušao, stadoše nenadano šumoriti jaseni i jablanovi poput zagušenih, potopljenih zvonova,

u dvorištu je prolazila po koja sluškinja, poslije se i to smirilo.

— Svi su već otišli?

Šu otvori velike plahe oči.

— Svi su otišli — i mi ćemo sutra za njima.

Šu je obujmila jednim pogledom cijelu starčevu pojavu i tiho se prepustila sudbini.

Vlastelin otvori prozor i zagleda se još jednom u dolinu, koja je umirala u posljednjim sunčevim bojama . . .

IV

FINALE

IV. FINALE

XVI.

A Mor?

Mor čuči negdje na panju među lišćem i mahovinom. Sluša, kako ga netko zove, ali on već ništa ne razumije. Kad ga pomiluje grančica, zazriči zričak na rutavim mu prsima — on im ne zna ništa reći. Spusti se — i ide četveronoške kroz travu i suza za suzom runi mu se niz lice na lišće, na zemlju ispod njega.

Samo katkad, ali to je tako rijetko, sjeti se on, da je bio nekad čovjek — i onda se prikrade kroz šibike i ševare na kraj šume — i u predvečerje, kad tonu zvijezde za oblacima iza horizonta — sjedne na panj na rubu šume i gleda na cestu — i put; kao da čeka nekoga da mu se vrati!

Ko će se to njemu vratiti!?...

Biva to samo onda, kad pupaju šume i vrući se vjetrovi prosiplju s južnih proplanaka — i opet, kad zažute i zašume vjetrovi i lišće se stane spuštati s brda i dolina zasipajući putove i prosjeke! Svakog proljeća i svake jeseni.

Onda on osjeti nešto bolno, lijepo, grudi mu se napune zanosom i pjesmom, a kad pokušava da zapjeva i uvidi, da je već sve zaboravio — spusti se nujan i žalostan na četiri noge i ode daleko u šumu.

Te dane prilaze mu ptice, sjedaju mu na ruke i ramena i pjevaju mu, samo da ga razvesele...

Ali njega ne može više niko razveseliti!...

U noć se zavuče u brloge i sluša zvijezde kako tinjaju na površini krošnja. Tad mu se pričinja, da bi mogao opet govoriti, smijati se i osjećati ko čovjek. A kad ustane i pokuša, bude još žalosniji, još

umorniji, jer ne zna! Sve je zaboravio!... Duboka neka tuga zamrači mu i zgusne krv, žile mu se napune otrovom i bijesom. Šulja se tada oko sela i pojata i sasvim — sasvim zaboravlja, da je čovjek.

Pomuti sve vode po izvorima.

Sruši sva gnijezda sa drveća.

Zubalom razdire seoska pseta i telad.

A ljudi znaju to vrijeme i bježe od šume i livada pokraj Pločnice.

Kroz noć leži u svom brlogu — hrani se šumskim medom, prijesnim mesom i ptičjim jajima. Kroz dan opet prisluškuje suncu nad krošnjama, a kad se prikradu prve sutonove sjenke iz dolina, zaplave se ceste što vode u sela, budi se — i ustaje.

Sjedne na panj, podvije noge i zagleda se u sunce, kako tone iza vlastelinovih brda...

Nešto mu se uzburka u rutavim prsima, skoči, ali se, ubrzo, spusti i pođe četveronoške, da hoda... On misli, da tako mora ići.

A kad se sasvim zamrači i tjeskobe puna bude šuma i svi putovi, što vode kroz nju, šulja se polako po njoj i razgovara s deblima i životinjama, a one prilaze k njemu, igraju se s njim i rugaju mu se... On im to dopušta. Dopušta, dok ga je volja, dok se u mozgu nešto ne zgusne i zamrači, a žile krupne nabreknu, stanu udarati ko bilo u tišini šume. Onda se one povuku od njega, uklanjaju mu se i boje ga se vrlo...

Dugo, dugo — Bog zna kako je već dugo ovdje! To ne zna nitko. — Ni on sam to ne zna!... Samo u proljeće i jesen sjeća se nečeg. Sjeća se svega, ali i to je nejasno. Osjeća to više kao neku bol — a ne kao realnu spoznaju o sebi.

A Šu?...

Kad će se ona vratiti?

Ona je otputovala daleko, daleko u jednu lijepu romantičnu zemlju i dugo se već ne vraća...

Zar je već i ona zaboravila na Mora — i njegove oči, koje su bile uvijek velike i nujne?

Tko da to zna?...

Preko šume prolaze bure i vjetrovi, stare grane opadaju, suše se. Nagnuo se brijest nad Pločnicom — još malo — pa će se sasvim prelomiti — pasti. Otselio se vuk i poginuo jedne zime u snijegu. Ptice se izmijenile, otselile, odletjele; sve se promijenilo. Niču nove grančice — nova debla i šikare. Po dvorcu se penje mahovina i zaborav.

Samo se on ne mijenja! On ostaje uvijek isti!...

Kad u jesenska predvečerja utonu oblaci iza brda — i zvijezde zaplaču na pustom tajanstvenom obzoru, on pridigne oči i tad se sjeti Nje... Tiho se prikrade do panja na kraju šume, zgruda na njemu i zagleda se tužan u cestu u daljini. No Šu se ne vraća!...

A on je čeka svako predvečerje, svako predvečerje sluša kako pada lišće u krošnjama i uji vjetar kroz gole puste grane.

A kad vidi — i vidi, da se ne vraća, — spušta se, opet, nujan sa panja i otpuže četveronoške u šumu.

— Možda bi se Mor sjetio svega da ona dođe?...

— Možda bi pošao opet kao čovjek — kako se ide?... Možda bi se dosjetio?

Ali nje nema. Ona je davno mrtva.

On toga ne zna, dane već i stoljeća.

Čuči zguren i gladan negdje, na panju. Lišće ga zasipa — zasipa tiho — tihano, da se jedva čuje. Već je pun lišća žutog i crvenoga — samo mu se glava crni i miruje ko tuga.

Kad ga pomiluje po koja grančica, zapjeva mu kukčić na rutavim prsima — prene se oda sna i pogleda na cestu. Odonud dotrče djeca i pastiri mu mahnu rukama i štapovima; zovu ga k sebi, — ali ih on ne razumije.

On misli, da ga oni tjeraju, da mu se groze — pa se tiho spusti pokraj panja — i ode četveronoške u šumu. A suza za suzom, čista ko biser, kliže mu se niz lice i pada na lišće i zemlju ispod njega.

UZ OVU PRIČU

Izuzevši nekoje pripovijetke ekspresionizma, koji je imao svoje naročite poglede na umjetnost i na život, priče ovakve koncepcije kao što je Sudetin »Mor«, u našoj su književnosti sasvim rijetke. U stranim književnostima, one imaju svoje proslavljene zastupnike u pričama nazvanim »fantastičnim« ili, češće, »vanrednim«, pa u onom što Nijemci nazivaju »Märchen-novelle«. Što ih, uza sve to, kako mi se čini često razlikuje od »Mora« jest to, što je podlogom njihova postanja obično neki objektivni motiv, neka mitska priča ili figura, i što je većina tih priča pisana radi pripovijedanja, napetog i zanimljivog, radi nekog neobičnog zapleta, koji nastaje iz toga, što u redovni ljudski život zahvataju prekoredne fantastične sile. Često se, kao u većini priča našega pjesničkog prvaka Vladimira Nazora, takvom pričom tumači neka tipska pojava u svijetu ili u ljudskom životu; one su, bar u neku ruku, filosofske. Iako je u »Moru« pjesnik nadovezao na poznato narodno praznovjerje o »mori«, koja je u narodu uvijek ženskoga roda i odgovara od prilike internacionalnom pojmu vampira, ipak je sama priča sasvim subjektivnog postanja, ona je ekspresija jednog ličnog doživljaja, sasvim lirski proplamsaj nečega što je duboko u pjesnikovu srcu, ne htijući ni da filosofira , ni da tipizuje, ni da poučava u bilo kojem smislu. Pjevajući pjesnikovu nesretnu ljubav, ona čak nije ni ogorčen prosvjed; ona je toliko njegova, Sudetina, te taj Mor, uza svu svoju osvetničku surovost, i nije nikakav osvetnik, nego samo primarna, elementarna, iskonska manifestacija nečega, što je jače od samoga života, a ipak je ugušeno silom, bezobzirno, neotklonjivo. Da je i reakcija protiv toga isto tako surova, divlja, neobuzdana, upravo brutalna, to je razumljivo, naročito u priči koja je u svojim

mogućnostima fantastično neograničena; ali je karakteristično da Mor, u svom očajnom divljanju, uništava samo životinje i stvari, nikada ljude; kada mu se vrati ljudski osjećaj, on je, štaviše, djetinjski rasplakan, isto onako besciljno nježan kao što je bio besciljno okrutan; on je, upravo, sentimentalan. Ova dva jaka kontrasta, ovo fantastično presijecanje realne svakidašnjosti sa čarobnom projekcijom najsubjektivnijih, najličnijih osjećaja, nećemo nikad potpuno shvatiti bez dovođenja, u vezu s čitavom poezijom Đure Sudete: niz rub ove priče nižu se mnoge njegove pjesme koje nisu ni u kakvoj vanjskoj vezi s motivom »Mora«. One riješavaju u punoj dubini životni problem koji je ovdje nabačen samo kao fantazma, kao pjesnička Himera, kao sjena i san života. Bilo bi zato pogrešno konfrontirti ovu paučinastu arabesku, iako pisanu krvavim srcem, s najdubljim i najživotnijim akcentima »Samotnih staza«, »Kućica u dolu« ili »Sutona«. Što ih između sebe spaja, to je duboka unutarnja proživljenost i doživljenost svega što je stvorio Sudeta; što ih razlikuje to je, ovdje, objetivna forma i fabula pripovijetke, prema kojoj u ovom fantastičnom biću ne možemo gledati samoga pjesnika, nego samo neobično snažnu projekciju jednog njegova unutarnjeg doživljaja. Kako je djelo ostalo u rukopisu, i po intencijama pjesnikovim imalo još biti definitivno izglađeno i priređeno za štampu, mogao sam, po želji pjesnikova brata, u opis groba Morova oca umetnuti križ na grobu ili drugi kršćanski simbol, jer je sam pjesnik bio vjeran i istinski kršćanin: ipak, nikam toga učinio jer sama pojava Mora kao ne-ljudskog bića isključuje takvo realističko poimanje stvari: očev grob je samo fantastična poezija jednog prirodnog bića, kao što nema znakova pozitivne konfesije ni u pričama o patuljcima ili sl., jer je njihov svijet izvan ovoga svijeta u kojemu postoji religija radi ljudi, a ne radi bića koja su tek napola ljudi. Što pored toga dolazi upravnik, eksploatacija, kanalizacija i drugi moderni i »realistični« atributi, to je sugestija pjesničkih kontrasta: nešto kao crno-bijela tehnika grafičke dekoracije. Ali tko ispituje kako se taj upravnik i njegova služba i sve te ekonomske transakcije odnose prema faktičnoj njihovoj ulozi u zbilj-

skom životu, vidjeće da je i sve to namjerno naivno, pjesnički iluzorno, samo površan kostim i maska za priču koja ima svoje unutarnje zakone i svoj naročiti svijet zbivanja.

Zar bi inače bio toliko snažan ovaj sugestivni dah poezije, ova grozničava vijavica osjećaja koja nosi čitavo pripovijedanje kao na nevidljivim krilima razmahanog orkana? Komentirali su Chopinove nocturne na sve moguće načine, pa ipak, kad god se razlije po našoj duši njihova melankolična poezija, opet se i opet nižu nova jata slika iz onog osnovnog osjećaja koji su u nama pobudili. Elementarna poezija koja je u svim ovakvim romantičnim predodžbama diže se, na svojim eteričnim krilima, nad zakone i opreke zbiljnosti. Ali je zato to jača i njihova unutarnja istina koja, poput čarobne prizme, snagom svoga doživljavanja, lomi čitavu sliku zbiljnoga svijeta i baca je u fantastično divnim bojama na papir.

Vanredni relief ove priče postaće potpuno jasam tek kad se izdadu i ostala sabrana djela Sudetina, i kad se uzmogne jednom objektivno suditi o čitavoj literarnoj epohi u kojoj je nastala.

Pokojni je Sudeta, iz lične čednosti koja bijaše upravo bezgranična, za života uvijek tražio prijatelje koji će pisati uvode njegovim knjigama pjesama. Dosljedni toj tradiciji, izdavači su i ovaj put želeli nekoliko popratnih riječi, iako je moje lično uvjerenje, da ova priča govori više i jače no što može kazati ikakav komentar i da svaka popratna riječ riskira da indiskretno ozlijedi njeno prozračno tkivo. Ali ako treba da se s ovih nekoliko redaka iskaže pijetet mrtvom pjesniku, zlatnom srcu koje u »Moru« tako neodoljivo dirljivo opjevalo historiju svoga tragičnog loma, t mislim da nisam dovoljno učinio, niti ću ikada učiniti. Odavna je već mnogima jasno, da smo u njemu izgubili pjesnika s kojim se, po intenzitetu unutarnjeg lirizma, ne može isporediti nijedan od njegovih vršnjaka; ali mnogima nije poznato, koliko je nesretno bilo to srce koje je opjevao »Mor« i, kliko je heroičan bio čovjek koji je, uza sve to, ljubio život i svijet i, nada sve to i u svemu tomu ljubio Boga i svoga bližnjega skromnom i predanom, toplom i neodoljivom ljubavlju brata asiskog Siromaha. Takov je

u istinu bio on; a i njegov »Mor«, taj utjelovljeni parokrizam nesretne ljubavi, mogao je da se rasplače nad procvalom granom jorgovana...

Pa ako je prepisivačica priređujući prepis za štampu uz honorar po stranici, morala da zaplače nad tom pričom punom duboke životne melankolije i čarobne poezije, mislim da ne trebam tek uvoditi u ljepotu te priče čitaoca, koji je uzima u ruke da pomene blagu dušu njena nezaboravnog pjesnika...

Ljubomir Maraković.

OD ISTOGA PISCA IZAŠLO:

1. »Osamljenim stazama« — pjesme — 1924. (rasprodano).
2. »Kućice u dolu« — pjesme — 1926. (rasprodano).
3. »Sutoni« — pjesme — 1929. Cijena broširano Din 15.—, uvezano u platno Din 25.—. Naručuje se kod »Narodne Prosvjete« — Zagreb, Kaptol 29.

KOMISIONALNA NAKLADA
„NARODNE PROSVJETE", ZAGREB